Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 81 (10373) | 1977 чылдың апрель 7, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ, ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Совет чазак апрель 5-те, Кремльдиң улуг Ордузунга, Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро Руска тураскаараан дүштеки шайлалганы эрттирген.

Эш Ф. Кастро-биле кады Кубаның Компартиязының ТК-ның Политбюрозунуң болгаш Секретариадының кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. Р. Родригес, Кубаның Компартиязының ТК-ның кежигүннери О. Сьенфуэгос, Х. Нарапхо, Х. Абрантес, Р. Вальдес Вивво, Куба Республиканың ССРЭ-де элчини С. Агирре дель Кристо олар база турган.

Совет таладан эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, К. Ф. Катушев, М. В. Зимянин, К. У. Черненко, Я. П. Рябов, СЭКП ТК-ның кежигүннери, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, албанның өске-даа кижилери турган.

Дүштеки шайлалга үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эш Фидель Кастро!
Эргим куба өөнүктер!

Силерниң-биле база катап ужуражып турарывыска шынчызы-биле өөрүп тур бис. Партияның Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, Совет чазак, бүгү совет кижилер Силерге эргим эш Фидель Кастро, акыдуңма Кубаның ажылчы чоннарынга пайыралдың, ынакшылдың болгаш хүндүткелдиң дээжизин илергейлеп турар. Бистиң пайысылалывыска келген болганыңарда Силерге сеткилдиң ханызындан байыр чедирип тур бис.

Силер, эш Фидель, Африканың элээн каш чурттарынга чораан келдинер. Силериң чоруунарны эш хуупун улуг сонуургалы-биле хайгаарап турдувус. Социалистиг Кубаның политиказы делегейниң калбак хүлээн көрүшкүнүн ап турар деп чүвени ол чорук көргүскен. Өске күрүнелериң иштики херектеринге холгаарлашпас уткалыг ол политика болза тайбыңны быжыглаар чаагай чүткүлдүг, колониализмниң кижи көөр хөөнү чок дарлалын ап окташкан, бодунун чуттарышқы чаалаан алган түүлдерин камгалап, хамаарышпас чоруун быжыглап турар улустарга дузалап турар болгай.

Куба революцияның чедишкини — колониализмниң дарлалыңдан хосталган дыка хөй күрүнелерге хей-аът киирикчи үндезин боон турар. Империалистериң дарлалы деп чүл ол, даштыкы мөлчүкчүлериң тергиидээшкини деп чүл ол дээрзин Куба болу база ындыг-ла үр эвес үениң мурнунда билген болгай. Революция ындыг түүлдерим чок кылган. Чурттуң өзулуг хамаарышпас чоруун ол хандырган, кижилерни мөлчүттүрүлгеден кезээде хостаан, оларга ажылдаар эргени хандырын берген, ажылчын болгаш тараачын аныяктарның мурнунга школаларның база дээди өөредилге черлериниң эжиктери калбаа-биле ажыттыган, хөрөөженнериң төлептиг мөзүзүн бадыткаан. Ажылчы чоннарның кижи бүрүзүнге келир үеге бүзүрээр арганы берген. Бо дээрге үнелеп четтинмес капитал-дыр. Политиктиг капитал, ажылчының капиталы-дыр.

Хосталган чурттар Совет Эвилелин, Кубаны, акы-дуңма социалистиг өске-даа күрүнелерни боттарының идеген болур өөнүктери ыылдыр көрүп турар. Эш Фидель, Силериң кылган аян-чоруулар болгаш эш Полгорныйның Танзанияже, Замбияже, Мозамбик болгаш Сомалиже кылган аян-чоруунун түпнелдери ол дугайын херечилеп турар.

Кубаның удурланыкчылары, социализмниң удурланыкчылары хосталган күрүнелерге хамаарыштыр социалистиг чурттарның сорулгаларына болгаш бодалдарына удур эң-не чүдек-бужар нүгүлдээшкиннерни кылын турар. Ынчалза-даа кандыг-даа нүгүлдээшкиннер факт-барымдааны чая каап шыдавас болгай.

Ол фактылар чүл дизе, империалистиг агрессияга, дарлалга болгаш базындырышкынга удурланып турар улустарның талазынга социализм чурттарының кезээде туржун келгени. Ол фактылар чүл дизе, социалистиг чурттарның аныяк күрүнелер-биле деп эргелиг харылзааларны хөгжүдүп турары болгаш оларның экономиктиг өөүлдезинге шыдаар шаа-биле дузалажып турары. Ол фактылар, адактың соонда чүл дизе, бодунун үезин чурттан эткен корум-чурумну камгалап аарын ораалдажып, хосталган чурттарның аразында дайынзырак чоруктун болгаш месилдежиишкиннерниң үезинин тарыырын бодап турар империализмниң күштерин, эткен үениң күштерин социализм чурттарының политиказының чыыра тудуп турары.

Чамдыкта бистиң янзы-бүрү үзел-бодалдыг удурланыкчыларывыс Азия, Африка болгаш Латин Америка шуут-ла социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның аразында, бирги эвилелге Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразында чаржадажылганы чери болуп турар дээр янзылыг ыылдыр айтырыгны шак ынчаар будалдырып турарлар. Ол дээрге мырыңай меге-хоозун чүве-дир. Ол диптериң улустары шагда-ла төөгүнүн аная бир объектилери эвес апарган. Олар боттарының эргелери дээш бүрүн күжү-биле идепкейлиг демисежип, дешилгеже боттарының оруун дилеп турар.

Ынчаарга, бир эвес империализмниң тергиделиниң үезинде качыгдал-түргедилериниң болгаш дорамчылаашкынларның халавын көрген ол улустар капиталистиг оруктардан чайлаан, социализмче уг-шиг-биле чоруп турар болза, ону мырыңай чайгаар болур чорук деп санап болур. Хөлезиеникчи өлүрүкчүлериниң октарының, үрегдээшкиннериниң, өөчүк-чөнгээлериниң болгаш нүгүл-меге пропаганданың күш четпейн турары массаларының тура-соруу ындыг шилилге дээш туржун турар.

Хосталган чурттарның делегей политиказынга дешилгелиг ролюнга, ооң иштинде катыышазының шимчээшкининиң ролюнга бис байыр чедирип турар бис, чүге дээрге ол чорук быжыг тайбыңны бадыткап тургузарының эге суурун быжыглап турар.

Бистиң программныг эчис сорулгазыс—амыы үениң эң-не чугула сорулгаларының бирээзи — чепсегленишкиннерни, ылангыя ядролуг чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарының болгаш соксадырының сөрулгазын шиитпирлээрин чедип алыры.

Боттуу-биле чугаалаарга, ол угланышкынга практиктиг базымнарны кылырынга ылангыя совет-америк харылзааларда багай эвес базза бар болгу дег. Ону быжыглаары база калбартыры херек болбайн аан. Ынчалзажок, чоокта чаагы арадажышкынарның база чугаалажышкынарын көргүскени-биле алырга, бистиң партияларывыстың үзел-бодалдарының чангыс эвин ол беседдалар база катап бадыткаан дээрзинге эш Фидель Силер каттыжар боор деп бодап тур мен.

Ынчаарга бистиң чугаалажышкыннарывыс болуп турда мен: марксизм-ленинизмниң идеяларында, интернационализмниң чаагай принциптеринде кайы хире күчүлүг күш салдыганыл дээрзин сагышсеткилим хайныгып бодап олурдум. Куба революцияның тиилээн үезинден бээр эткен бүрүн эвес ийи он чыл дургузунда херек кырында куруг черден эгелээн бистиң харылзааларывыс бүгү-ле талаларда ханы, хөй адырлыг характерлиг апарган, совет-куба наймырал чечектелген, тургузуушкуннуң болгаш угаан-бодал талазы-биле удур-дедир байытчыдарының күчүлүг фактору болу берген.

Ол аная болу бербээн. Ону чедип алыр дээш бистиң партияларывыс сорулгаже чүткүлдүг канчаар-даа аажок улуг ажылды чоруткан, ону чедип алыр дээш миллионмиллион куба болгаш совет кижилер улуг ажылды кылган.

Ынчаарга база бир чүүлдүң дугайын бодап олурдум. Бистиң партияларывыстың съездилериниң—СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш куба коммунистериниң бирги съездизинин—шиитпирлерин боттандыдырбышаан, бистер шуптувус кады азы ыяк демнежилге-биле кылып турар ажыл бистиң национал күжеңишкиннеривистің чугула база чарылбас кезээ болу берген дээрзин улам-на тодаргай медереп билип турар-дыр бис. Ынчаарга бистиң иштиги сорулгавыс — акы-дунма кады ажылдажылганы хөгжүдеринге бүгү болдунар аргаларны ажыглаары, ону эки болгаш ажыктыг кылдыр тургузары болур.

Мен дашканы совет болгаш куба улустарның чайгылып чок быжыгып турар акы-дуңмалышкы чоруу дээш, бистиң марксисчи-ленинчи партияларывыстың үре-түннелдиг кады ажылдажылгазы дээш көдүрүп тур мен!

Тайбыңның болгаш социализмниң хөрээнің чаа чедишкиннери дээш!

Эш Фидель Кастронуң кадыы дээш, бүгү-ле куба өөнүктериниң кадыы дээш!

* * *

Ооң соонда Фидель Кастро Рус чүве чугаалаан.

Эш Ф. КАСТРОНУҢ чугаазы

Эргим эш Брежнев!
Эргим совет эштер!

Силериниң маадырлыг, акыдуңма болгаш ынак чуртуңарга база катап чедип келгеним-биле холбаштыр бодумнун өөрүшкүмнү илередир бодай-дыр мен.

Кээргел чок колониалдыг империалистиг мөлчүгдолге хамыктан 'артык качыгдаан делегейниң районнарының бирээзинге мырыңай чаа чораан келдим. Кул эдилекчилери эткен чүс чылдарда ол райондан миллион-миллион кижилерни албадап кул ыылдыр ажылдадыры-биле Атлантиканың өске талазынче алгаш чоруп турган.

Мырыңай чоокка чедир-ле Африка диптиң девискээри Европаның колониалдыг күрүнелериниң эжелелиге турган. Алдарлыг Октябрь революциязының тодаратканы, чаагы төөгүнүн хөгжүдеанның доктаттырбас чорудулгазы, марксизм-ленинизмниң гениалдыг идеяларына сорук кирген чорудулга, улустарның карак кызыл маадырлыг демисели кижи көөр хөөн чок колониализмниң системазының бууран дүжеринге чедиргеп, ооң түпнелинде Африканың улустарының колдуг хөй нуруузу хамаарышпас күрүнелерни тургускан. Ындыг болзажок колониализмниң орнуга неоколониализмни күткүүр, тодаргайларга, чаа күрүнелериң бойдус байлактарынга империалистиг күрүнелериң контролюн тургузар дээн ораалдажышкын эгелээн. Африканың социал, экономика талазы-биле канчаар-даа аажок хожудангай чоруун хогжүдериниң капиталистиг оруунга ажып эткен туруп болур дээрзиниң дугайында меге-хоозун идеяны база идип үндүрген турган.

Эш Подгорный совет делегацияны баштап, Африканың элээн каш чурттарынга чораан, мырыңай чаа келгендир. Ол база-ла бис ышкаш, Африканың улустарынга колониализмниң артырып кааны, ол чурттарда кадык камгалалының халаптыг байдалының, бүдүүлүк, ядым-түренги чоруктун болгаш качыгдалдарның херечизи болган. Ол чурттарның таварышканы хаңы хожудангай чоруктун болгаш кошкак хөгжүлдениң байдалыдан оларны үндүрериңе он-он чылдарның күженишкиниг күш-ажылы, делегейниң дыка улуг техниктиг, экономиктиг кады ажылдажылгазы негеттинин турар.

Оон аңыда аар-берге болгаш араатанзыг чоруктар: сөөк-язы ылган дорамчылаары, апартеид, колониалдыг мөлчүгдел Африкада ам-даа туруп турбушаан. Зимбабвениң, Намибияның, Мурнуу Африканың улустары — хөй миллион африканнар дарлалдан болгаш кулданышкындан качыгдаан, идеялары гитлержи фашизмден ылгалыр чүвези чок европейжи ыыгуурлыг болук расистериңиң талазындан дорамчылаашкынга таваржып турар. Империализмниң эрге-ажыктарынга чугаа чокка бараан болуп турар неоколониалисчи чазактар Африкада база-ла туруп турар.

Империалистиг чурттарның удуртукчулары ам кижиниң эргелериниң дугайын ыыдыр арын-нүүр чогу-биле чугаалаан турар. Олар хамыктың мурнунда кижини дарлаар, аңгы системазын болгаш социал дең эвес чорукту хевээр артырар буржуаз эргениң дугайында дүвүрен-турары тодаргай.

Маркстың чугаалааны ыпкаш, бодунун бүгү-ле үттериниңде хан-чинни болгаш чүдек хир-чамны төкүшаан, чырыкка көстүп келген капиталистиг болгаш империалистиг системаның боду ышкаш, кижи төрелгетениң төөгүзүнде оон артык араатанзыг чүве чок. Ол системаның эрге-ажыктарынга кижи төрелгетениң улуг кезии чүс-чүс чылдарның дургузунда колониализмниң байдалдарынга чурттан келген, а чаа үеде африкаппарны, америк индейлерни, Азияның чурттакчыларын куланарың дүрүмчүткен болуп турар-дыр. Ол эрге-ажыктарның ужун сан-түң чок дайынларны өөскүдүп үндүрүп турган болгаш оон чүс-чүс миллион кижилер кырылган. Кижи төрелгетениң дешилгези дээш сан-түң чок демиселчилерни кара-бажыңнарже кирир октаан, ужурдүржок аажылаашкыннарга таварыштырган болгаш кырып өлүргеп. Капитализмниң эрге-ажыктарының ужун Гитлер делегейни чаалап алыры ораалдашкан. Ынчаарга ону болдурбас дээш, совет улус бодунун 20 миллион эң эки оолдарын оскунар ужурга таварышкан.

Капитализм хөрөөженнерни дорамчылап, негрлерни дорамчылап, ажылчыннарны дарлап, миллион-миллион ажылчы чоннарны ажыл чок чорукка таварыштырып турар. Капитализм болза мөөрейлежир чиижек оюннарның, наркотиктериң болгаш кижиниң медерелин бойладын база кижилериңе кадыын үреп турар өске-даа чүдек-бужар чоруктарның туруп турары-биле үзүктел чок холбашкан.

Кижилерни келир үеде дарлаарының болдунар аргазын бээр үүгле ындыг чергези-биле өзүп орар салгакчыларны өөредирип капиталистиг система сонуургап турар. Ол система хамаатыларның кадыкшылын болгаш тус-тус кижилериңе солым-хуузун херекте албас. Ажык-кончаа, байыыры — капитализмниң философиязының үндезинде салдынган кара чаңгыс чүве ол.

Ол чүдек-бужар системаны камгалаар дээш америк империалистер делегейниң бүгү иниги дайынынга ажыглаанындан хөй сапныг бомбаны Индий-Кыдатче октаан. Миллион-миллион вьетнамнарны, камбоджилерни, лаостарны узуткаан.

Бистиң иштивистен Африка-биле танышкан болгаш колониализмниң, капитализмниң, империализмниң болгаш расизмниң истерин көргеп кижилер империалистериңе кижиниң кандыг эргелерин камгалап турарын билир. Кижиниң эргелериниң дугайын чугаалаар дээр болза, шуут-ла капиталист эвес апаар херек.

Төөгүде ол бүгү кем-херек үүлгедишкиннериңе удур, дарлалга, дең эвес чорукка, дорамчылаашкынга, чөптүг эвес чорукка удур коммунистер демисежип келген болгаш демисежип турар. Олар кижиниң ёзулуг төлеви дээш, бодунуң күш-ажылынын үре-түннелин ажыглаар эргези дээш, кижилериңе база улустарның аразында акы-дуңмалышкы чорук дээш демисежип турар.

Буржуаз идеология арынүүрүп долузу-биле чидирип база бууран дүжүп турар деп чүвеге Африкага аян-чорук кылып чораанывыстың үезинде бүзүреп көрдүвүс. Улустар социализмче орукту шуут үзекезе шилип ап турар болгаш марксизм-ленинизмниң алдарлыг, тиилеттирбес туктарын Африканың дыка хөй чурттарында киискидип үндүргеп. Империализмниң неоколониалдыг чимзениишкиннериңе таварышкаш, улам хөй сапныг чазактар социализмниң оруун шилип ап, Ленинниң гениалдыг идеяларын болгаш баш удур көрүүшкүнүн база катап бадыткап турарлар. Ол демисел чүгле бистиң деткишкинивиске даянып турар эвес, харын бистиң эң долу эп-сеткил каттыштырылгавыска даянып турары чөптүг.

Социалистиг лагерьниң болгаш ылаңгыя Совет Эвилелиниң арын-нүүрү үшкү делегей деп адаар бүгү улустарның аразында үзүктел чок өзүп турар, ол улустар бистиң кады ажылдажылгавысты колониализмге, неоколониализмге, сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш империализмге удур демиселге эң ышнчы соратник кыдыр көрүп турар.

Империализм бүгү-ле реаксылыг, репрессчи болгаш дарлакчы эрге-чагыргаларның чайгаар бүткен эвилелчизи боон турда, социалистиг лагерь кижи төрелгетенин чаартың турар ажылчын ацгыныг, дешилгелиг болгаш революстуг күштериң детимчезин болгаш хей-аът киришкинин ап турар улуг чөлеңгиш боон турар.

Октябрь революциязының 60 чыл ою удавас болур болгай. Бо үениң дургузунда делегей кайы хире өскерилгендир че! Октябрь революциязының түпнелинде делегей бо алдан чылдарның иштинде ооң мурнундагы муң чылдардан мурнады бурунгаарлаанын бадыткап болур. Маңаа Совет Эвилелиниң улустарының, коммунистериниң ачы-хавыязы кайгамчык улуг, ынчангаш ноябрь 7-нин ам болур байырлалын делегейниң бүгү булуңнарыныа өөрүшкү-биле байырлап эрттирер.

Бир эвес амга чедир күүсеткен сорулгалар улуг турган болза, амгы болгаш келир үениң салгалдарының мурнунда тургустунган сорулгалар ооң-даа улуг боон турар.

Коммунизм тургузуушкунунга-даа, делегей ареназынга-даа ССРЭ-ниң мурнунда турар чаагай болгаш улуг сорулгаларны күүседир дээш партияның болгаш совет улустың, ооң удуртукчуларының үндүрүп турар улуг күжеңишкиниериң билир мен. Оларның эң чугулаазы, бүгү улустарның эң бедик үнелеп турар кезээ болза тайбыңны камгалаары болгаш кижи төрелгетенин ядролуг дайынның айыылындан чайладыры боон турар.

Бо чайгылын чок болгаш шынчы угланышкын дээш куба улустың өөрүп четтиришкинин илергейлевишаан, ооң эң ханы эп-сеткил каттыштырылгазын медеглексээн иинк мен. Делегейниң улустарының бүгү шынчы болгаш угаанныг кижилериниң шиитпирлиг деткимчези-биле бо харыысалгалыг болгаш мерген угаанныг политика тиилээр дээрзинге бүзүреп турар бис.

Кижилериң үүгле эң дээре келир үези дээш эвес, харын амыдыраар болгаш айыыл чок чурттаар эргелерин — бүгү-ле эргелерден эң гуманныг эргени камгалаарынга Совет Эвилелиниң кылганы бүгү чүүлдери дээш кижи төрелгетен кезээ мөгеде өөрүүр апаар.

Бо политиканың эң-не чайгылыш чок демиселчизи болгаш тук тудукчузу, Силер дээш, эш Брежнев! Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязының Төп Комитеди дээш! ССРЭ-ниң бүгү коммунистери дээш, маадырлыг болгаш чаагай сеткилдиг совет улус дээш бо дашканы көдүрдүм!

* * *

Эштер Л. И. Брежнев биле Ф. Кастронуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе киирип турган.

Дүштеки шайлалга акыдуңмалышкы болгаш чүректің ханызындан байдалга эрткен. (СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро Рус-биле найыралчы ужуражыышкыны апрель 5-те болган.

Беседага совет таладан—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдиг эргелекчизи К. В. Русаков болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов; куба таладан—Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. Р. Родригес, Кубаның Компартиязының ТК-зының кежигүнү, Куба Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң секретары О. Сьенфуэгос болгаш Кубаның Компартиязының ТК-зының кежигүнү, Кубаның Компартиязының ТК-зының Делегей килдизиниң эргелекчизи Р. В. Виво олар киришкен.

Чугаалажыышкыннар киржикчилериниң кол кичээнгейинге совет-куба акы-дуңма кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарының хөй янзы айтырыглары турган.

Делегей амыдыралының, дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкынын ханыладырының база ону делегейниң бүгү девискээлеринге нептередириниң чугула айтырыгларының дугайында беседа үезинде санал-оналдарны база солушкан. Амгы үениң хөгжүлдезиниң характерлиг демдээ болза, тайбыңны быжыглаар сорулгаларның улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң сорулгалары-биле улам сырый демниг харылзаазы болуп бар чыдарын онзалап демдеглээн.

Беседа чүректің ханызындан найыралдың болгаш бүрүн билчиишкинниң байдалынга эрткен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Ф. Кастро Рус-биле найыралчы ужуражыышкыны апрель 5-те болган.

ЧУРУКТА: беседа үезинде.

(СЭТА).

МАЛ ПРОДУКТУЛАРЫН САДЫП ТУРАРЫ

(Апрель 1-ге чедир медээ-биле)

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ишчилери онгу беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күрүнеге мал продуктуларын садар талазы-биле боттарының мурнунда даалгаларны элээн чедиишкиниг күүседип турарын Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадында айтып турар. Күрүнеге сүт, эът, дүк садар талазы-биле квартал планын районнарның хөй нуруузу күүсеткен, ынчалзадаа планны күүсетпейн, хожудап турар районнар база бар. Ону дараазында таблицада тодаргай айыткан.

РАЙОННАР	сүт: Саткан сүдү (центнер-биле)	сүт: Күүсеткен хуулу	эът: Саткан эъди (центнер-биле)	эът: Күүсеткен хуулу
Бай-Тайга	698	151,7	1255	100,4
Мөңгүн-Тайга	—	—	—	—
Барыын-Хемчик	1846	100,9	1705	106,6
Өвүр	210	110,5	669	109,7
Чөөн-Хемчик	5532	105,6	3502	100,1
Улуг-Хем	8184	124,0	2403	103,1
Таңды	12080	113,4	3440	104,2
Бии-Хем	11424	106,3	3135	122,0
Тожу	195	139,3	1137	151,6
Каа-Хем	6857	108,3	3456	83,5
Тес-Хем	579	156,5	1485	106,1
Эрзин	500	192,3	888	84,6
Кызыл	4279	102,4	3921	156,8
Республика	52384	111,5	27033	108,1

Моон алгаш көөрге, сүт садарының квартал планын бүгү районнар күүсеткен, а эът садарының планын Каа-Хем болгаш Эрзин районнар чедир күүсетпээни илдец-дир. Планныг даалгаларны чедиишкиниг күүседир дээш эрес-шудургу ажылдаан бистиң алдарлыг малчыннарывыска, саанчыларывска, кадарчыларга алдар болгаш мактал!

Хожудап турар районнарның партия, совет, көдээ ажылагый органнары моон чогуур түнелди үндүрүп, чедир кылдынмаан ажылдарны ийиги кварталда чедир күүседир, ооңбиле мурнакчыларның одуруунга кирер дээш күженишкиниг ажылдаары негеттинип турар.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕРНИ—ШӨЛДЕРЖЕ

(Апрель 1-ге чедир медээ-биле)

РАЙОННАР	Бүгү шөлдерде төккени (тонна-биле)	Ооң иштинде суттаттыг шөлдерде төккөн (тонна-биле)	1976 чылга бодарга, 1977 чылда төккөн хуулу
Бай-Тайга	2124	2124	82,1
Мөңгүн-Тайга	—	—	—
Барыын-Хемчик	5518	5518	130,1
Өвүр	1104	180	41,6
Чөөн-Хемчик	6410	6410	111,1
Улуг-Хем	985	937	24,7
Таңды	5590	4590	83,4
Бии-Хем	—	—	—
Тожу	—	—	—
Каа-Хем	10087	2925	4,7
			катап ажыргаа
Тес-Хем	235	235	9,0
Эрзин	350	350	36,1
Кызыл	5260	—	48,2
Республика	37663	23269	87,8

Шөлдерже органиктиг чемишчидилгелер төгер планны республиканың колхозтары 89,7, а совхозтар—87,2 хуу күүсеткен. Каа-Хемниң тараажылары чыл санында-ла бедик дүжүттүг алырынга чаңчыккан. Олар эткен чылын шөлдерже 2160 тонна органиктиг чемишчидилге төккен болза, бо чылын 10087 тоннавы чедирген, планын 4,7 катап ажыр күүсеткеш, республиканда бирги черде чоруп, чаа дүжүттүн быжыг магадылалын тургускан. Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары эткен чылдаазындан хөй чемишчидилгени чүгле суггатыг шөлдерде төккени өөрүнчүг.

Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем, Эрзин болгаш Кызыл районнар 1976 чылдаазындан ыракта аваа органиктиг чемишчидилгени төккени алдептиг-дир. Бо районнарның удуртур органнары, ылангыя көдээ ажыл-агый эргеделдери чемишчидилгенин ужур-дузаазын билир хирезинде ону чедир үнелевейн турарын агартыр чылдагаан турбас ужурлуг.

Совет-тунис чугаалажыышкыннар

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш албанның аян-чоруун кылып Москвада келген, Тунис Республиканың Премьер-Министри, Социалистиг дүстуров партиянның Чиңгине секретары Хеди Нуираның аразында чугаалажыышкыннар апрель 5-те Кремльге болган.

Найыралчы байдалга эткен чугаалажыышкыннар үезинде политиктиг, экономиктиг болгаш өске-даа талаларга совет-тунис харылзааларының амгы байдалының болгаш оларның хөгжүлдезиниң перспективаларының чугула айтырыгларын көрген. Ийи чурттун аразында дең эргелиг кады ажылдажылганы совет болгаш тунис улустарның эрге-ажыктарынга таарыштыр улам ынай быжыглаарын талалар деткээн.

Кайы-даа таланың сонуургап турары делегейниң чамдык чугула айтырыгларын дугайты санал-оналдарны база солушкан. Чоокку Чөөн чүкте байдалче онза кичээнгейни салган. Ук айтырыгның талазы-биле боттарының туруш-бодалдарының колдуунда дүжүп турарын демдеглеваш, талалар ол девискээрге бүгү талалыг таарыштыр шиитпирлээшкинни чедип алырынга идепкейлиг күженишкиннерни салып үргүлчүлээр деп шиитпирлиг чоруун бадыткааннар.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Совет Армияның хүрээлеңинге албан эттиреер-биле аныяктарны белеткээр, оларның политиктиг биилиги бедидер, дайынчы мергежилге баш удур чаңчыктырар болгаш шериг албанынче келирер талазы-биле социалистиг чарыш бистиң республиканың шериг комиссариаттарының аразында калбарган. Ол чарыштың түнелин чоокта чаа үүдүрген. Бирги черни Кызыл хоорайның шериг комиссариады алган.

Ол болуушкунга тураскаатка байырлыг хурал дүүп хоорайның шериг комиссариадынга болган. Ук хуралды шериг комиссары В. А. Оаёрский ажыткан. СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржакка сөс берген. Аныяктарны шериг-патриоттуг кижизидилгеже хаара тудар талазы-биле чедиишкиннерин демдеглевишаан, шериг албанхүлээлгеге моон-даа солгаар чедиишкиннерлиг болуруп шериг комиссариадының коллективинге эш Ооржак күзээн. Ооң соонда СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчир Кызыл тугун хоорайның шериг комиссариадынга байырлыг байдалга тывыскан.

(Бистиң корр).

ХОЙЛУГ КИЖИ каас

МОСКВАГА БОДАЛ

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVI съездизиниң ажылынга киржир аас кежии меңээ таварышкан чүве. Ол улуг шуулганга СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретарыҢ эш Л. И. Брежневтиң Советтер чуртунуң чеченгелиишкининиң, совет кижилериниң чаагай чоруунуң болгаш делегейге меңге тайбыңны быжыглаар талазы-биле чайынналчак чугаазы чүгле делегаттарны эвес, бүгү совет кижилерни, даштыкы чурттарның ажылчы чоннарының хей-аъдын хайныктырган.

Съездиниң залынга одурумда партия болгаш чазактың ада сагыш салыышкынынга үнүүн-биле харыылаарыл деп айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир болду. Кижиниң сагыжы дораан-на ажылдап турар черинче эглип келир. Москваже аъттанып турумда мээң надарып турарым хойлар түлүк оолдап турган чүве. Мен турумда-ла чүс башка онааштыр 115 хураган камгалап алдынган турган. А бо чылын алган хүлээлгем: чүс башка онааштыр 125 хураган, хойдан-на 4,6 кг дүк ыргып алыры.

Хей-ле сагышсырап чораан болдум: чаныып иэримге хойларывыс оолдавышаан, байдал эки болду. Дузалакчы надарчым Ефим Тихонович Соколов чаңгыс-даа хураган чидирбээн, ажылды билдилиг башкарып турган-дыр. Эр-хей!

Улуг Оңтябрьниң 60 чыл юбилейи болур төөгүлүг чылда боттарывыска алган социалистиг хүлээлгевисти күүседип болурунуң бүгү аргалары бисте бар, аңаа бүзүреп болур силер.

И. САФОНОВ,
«Революцияның чалбыжы» совхозта хойжу, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи.

ЭЛЕКТРИ СТАНЦИЯЗЫ

Чоокта чаа чүве. «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының бир хойжузунуң аалынга кежээ чеде бердим. Чуртталга бажыңы-даа, кажаа-даа ишти карангы. Хойлар түлүктеп оолдап турар үе.

— Чырыынар чок бе?

— Бар, бар, станциядыс ажылдадыр киживис суур киргеш, саадай берди, ооң кээрин манап ор бис.

Кажаанның бир өрээлинде бензин-биле ажылдаар АБ-1-0/230 марканың электри станциязы тур. Ону чаңгыс долгаарымга-ла ажылдай берди: бажың-даа, кажаа-даа ишти чыраан, ургларның өөрүп турары эвес.

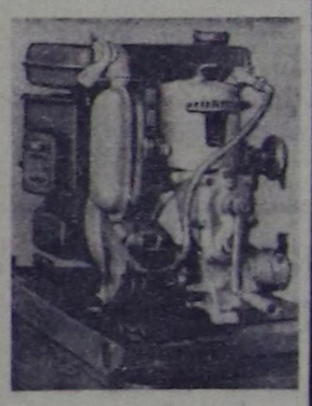

Бо дээрге топ электри хандырылгазы чок черлерге ажыглаар, улуг дузалыг станция болгай. Ооң күжүүн-биле чырыкты алыр, электри дериг-херектерлерин, хеп базар илирни, электриллиг дузаа кылыр херектерлерни, радиоаппаратураларны, телевизорну ажылдадып болур.

Алды литр бензин кудуп каарга 4—5 шак иштинде үзүктел чок ажылдаар. Даштыгаа 50 градус соок азы ол хире изиг-даа турар болза тоовас.

Автомашиналарга кудар А-66, А-72, А-76 марканың бензиннеринге үс немээш ажылдадыр. Станцияны садып алыр өртээ 340 рубль.

Күчүзү 1 квт, бир азы үш фазалыг соок бээр, дамчыдар токтуң күжү 230 ватт, 2 аът күштүг, деңзизи 73 кг, ийи кижи аргажып азы аътка үнгөрип алгаш тайгакаскак каяа-даа чедирип болур.

Станцияны садып алыр дизе, садыг организацияларды азы хуу кижилер «Росхозторгтүн» Курскиде баазазынче азы Свободнинскиниң электромеханиктиг заводунче чагыг кылыр. (306050, Курск область, Золотухин район, с. Свободда).

Бо станцияны ажыглаары дөмка эптиг. Ооң күжү-биле шай, мүн-даа хайындырып ижер, хеп-даа чуур. Ынчангаш ырак коданнарда аалдарга, ылаңгыя хойжуларга, сигенчилерге, анчыларга бо станцияны ажыглаары ажыктыг. Ону садып берип, малчыннарны хандырар талазы-биле хемчеглерни ажыл-агыйларның удуртукчулары алыры күзенчиг. Хуузунда садып алыр күзелдиг малчыннар безин барын барымдаалааш, бо сүмени бижидим.

А. АИР,
журналист.

ЧУРУКТА: бичип электри станциязы.

ТООТПАЛААР

С. Ооң 1959 чылдан бээр хой малдаан. Эрткен үеним дүргүзүнде ооң дуржулгазы улгаткан. Төрүүр, төрүвес-даа, аныяк, улуг-даа хойларны кадарып келген. Амгы үеде бирги класстың чинге-нарын дүктүг хоюн малдап турар.

Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының хойжузу Оюн Сүге-Маадыр бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Сөөлгү ийи чылда ооң хой бүргүзүнден кыргаан дүгү 4—4,5 килограмм болган. Малдың чаш төлүн база менди доруктуруп келген.

Малчынның дузалакчызы —Оюн Данай-оол, сакманщиктери — кадайы Дивзенмаа, Оюн Арандол, Александр Доңгурак болгаш кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Зоя Артыва. Шупту ажылгыр, кежээ улус. Оларның чамдыызы малга эмчи дузазын безин чедирип шыдаар.

Хойлар январь төнчүзүнде төрүп эгелээ болгаш мартта доозулган: хой бүрүүнге-ле 2,5 килограммны бээр. Ооң чартының савайбиле солуп болур. Бо таварылгада белок эвээжээр, ынчангаш чарба немей бээри чугула. Хой төрүүр үеде ырүүнден хураган алдынган. Амгы үеде хойларның деңгели эки, күжү шыырак. Коданда бичии колдектив оларның ажаалдазын частың бо берге хүнчеринде улам-на күштелдирип турар.

Кыжын-одар шыырланып калган азы соок дыызып келген үеде. Сүге-Маадыр хойну тургузу азырап эгелээр. Ынчан кол мал чеми сиген болу бээр. Ону хой бүрүүнге хураган алдынган. Амгы үеде хойларның деңгели эки, күжү шыырак. Коданда бичии колдектив оларның ажаалдазын частың бо берге хүнчеринде улам-на күштелдирип турар.

Кыжын-одар шыырланып калган азы соок дыызып келген үеде. Сүге-Маадыр хойну тургузу азырап эгелээр. Ынчан кол мал чеми сиген болу бээр. Ону хой бүрүүнге-ле 2,5 килограммны бээр. Ооң чартының савайбиле солуп болур. Бо таварылгада белок эвээжээр, ынчангаш чарба немей бээри чугула. Хой төрүүр үеде аанаа хүнде-ле 0,5—1 килограмм силос база берип турары, хойнуң сүткүр болурунга дузалыг.

Сүге-Маадыр коданда ажылчыннарның хүн чурумун тускай тургускан. Эртен чеди шакка чедир туруп, чунуп, чемненип дооскан турар. 7 шактан 12 шакка, 2 шактан сес шакка чедир хойну чемгерер, ажаар. Кол ажыл ол, ооң ынай кодан девискээри аштаар, суг чыыр чижектиг ажылдар база бар. Чымыш улуг.

Суларгай хураганнарны дораан ангылаар, ажаалдазын күштелдирер, эмиэр. Ынчанмас болза хөвээ хураганнар көвүдээр, а оларның кедизинде дүгү-даа, төлү-даа хиреліг болуру чугаажок. Чаш хураганнарны иелери-биле 10—15 хонук чедир чаңгыс черге тургузары хураганнарның боткур болурунга улуг дузалыг.

Чамдык суларгай хураганнарны экижидер талазы-биле дарый хемчег алыры чугула. Мал эмчилери келбээнде азы эм-таң чок болган таварылгада Сүге-Маадыр Мансарович бодунуң дуржулгазын ажыглаптар чаныыг. Чижээлээрге, хураган өтпектеп, ишти дагжап турар апаргаш болза, дустуг кара шай ижиртир. Черле бо малчынның тыппас чүвеи чок, кажар кижи болду. Хой хураганын хоза бээрге безин боду тоотпалап турган алзып алыр. Ынчалдыг малчыннарның дуржулгазын өөренирги солун болгаш ажыктыг.

Оюн Сүге-Маадырның онгу беш чылдың ийнги чылында алган социалистиг хүлээлгези улуг. Ынчалзаа ол хүлээлгени ооң ажыр күүседиптериге бүзүреер мен.

Д. ДАШПИЕВ,
кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

ЧАЗАГЛАЗА

Эрткен чайын мал чемин элбедир белеткеп, кыштаамны эки септеп алган турдум. Хоюмнуң чайгы семиртилгези база багай эвес болган. Ооң уламындан кыштаглаашкынны чогумчалыг эрттирип тур мен.

Кыш бо чылын кончуг берге болду: соок уламдыккаш, хат база хадаан. Бурунгу чылын ынчанган болза, мээн хоюм кырлыр турган боор. Бо чылын белеткелдиң күштүүнден чаңгыс-даа баш хоравады. «Чодураа» колхозтуң баштаар черинде, тускай эртемнигдер кеданывысты үргүлчү хайгаарап, арга-сүмени берип, чогуур дузаны чедирип турду. Ынчангаш кыштың бергезин ниити күш-биле ажып эртивис. «Демниг сааскан теве тудуп чиир» деп чүве ол.

Бо чылгы сакманщиктер улуг дуржулга чок улус болган. Ынчалза-даа оларга, чамдык частыларны кызыдаа, четтиргенимни илереттпейн барып шыдавас мен. Ылаңгыя Күнзек Долгарның кызымаан магададым. Чамдык улустуң аная бүзүревейн «каш хонгаш суурже маңнал чана бээр, көргей-ле бис» дижип турган чугаазы бадыткаттынмаан. Ийи уруун яслиге тургузуп кааш, өөнүң ээзи-биле кады сакманщиктеп турду. Бистиң аныяктарывыстың кеҗээзи ол хире-дир.

Частың малга эң-не берге үезиниң келгени бо. Чоокта чаа болган хаттың соонда бистиң Тес-Хем районда калдың хорамчазы көвүдеп тур. «Дүргеп-не чылыг үе келир болза, чазагже көшсе» деп чугааны малчыннардан бо-ла дыңнаардыр мен. Мээн күзелим базала ындыг: Дыттыг-Хемге хонуптар. Ооң соонда шеңне чечээ частып турда, Шуурмактың Ортаа-Баян-Колче чайлагларын көжер.

Адыш АЙДЫШАА,
Чыргаланды кедээ Советтиң депутады, «Хүндүледелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи.

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Ээрбек салбырының малчыннары онгу беш чылдың ийнги чылын күш-ажылчы чеднишкиннер-биле уткуп турардар. Бо салбырда ам чеди муң баш төрүүр хойнуң 6 муң 457-ги оолдаан. Ынча хире хураган менди алдынган.

Бо чурукта малчын Ондар Саймын-Белектин уруу Лида ОНДАР ортумак школаны дооскаш, ада-иезинге дузалажып, малчыннап келген. Ол сакманщиктеп база турар, бо хүннерге чедир чүс ажыг хураганны доруктурган.

О. ОХЕМЧИК.

АЙТЫРЫГ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Доржу Аныянович Ооржактың дугайын дыңнаваан кижи республикада чок. Ол тоску беш чылда төрүүр чүс хойга онааштыр ортумаа-биле 127 хураган доруктургаш, чаш мал өстүрериниң талазы-биле кымга-даа аштырбаан. Ооң эрткен чылгы болгаш бо хүннерде көргүзүтлери баа эки. Чогум ол дутайын чугаалавас мен.

Доржу Аныяновичиниң кодапында бир хой бар. Ол хойнуң онзагай чүвези—беш даваннымда. Ооң үш холунуң бирээзи чолдаксымаар, ынчалза-даа черге чедип турар. Сөөктери, чүстери, сиирлери болгаш хан эргилдези өске даваннарындан ылгалбас. Ук малчын ол хоюн аажок ажаар, өске коданнаржаа чорутпас. Ол хойну хөргеш база бир таварылганы сактып келдим.

Кырган-ачам суг каш хойлуг чурттап чораан чүве. Оларның бир хоюнуң бир таланы холу тудуу болган: чолдак болгаш чинге, бичии. Ол хей нурлайында үш даваны-биле кылаштаар, хой соонга чыдып каар, а кыжын колачга сигенедир. Ындыг хойну коре тура-ла, кырган-ачам оозун дөгербес, өске улуска-даа бербес. «Кемниг малды ынчанмас чоор, буянныг мал-дыр» дээр. Черле ынчаш малдың артык азы тудуу болу бээр чылдагаанны чүдер? Ону эртем ёзузу-биле канчаар тайылбырлаарыл? Мончуктуг анайлар-даа, шумаш хураганнар-даа бо-ла тургулаар. Бо бүгүнү дараазында үнер «Хойлуг кижи каас» деп арыңга тайылбырлап бээрим редакциядан диледим.

Ч. ДҮКҮҮШПЕЙ.

● Алтай крайда ССРЭ-ниң 50 чыны аттыг күруксаажыдылга заводунуң улуг кадарчызы Ю. П. Медведевтиң удуртуп турар бригадазының кежигүннери эрткен беш чылда төрүүр чүс баш хойга онааштыр 150 хураганны, хойдан-на 8,3 кг дүктү алган. Ол-ла бригада эрткен чылын чүс баштан 152 хураганны, хойдан-на 9,3 кг дүктү алган.

● Алтайда «Родинский» деп күруксаажыдылга заводунуң улуг кадарчызы И. Ф. Сердюктуң бригадазы 1975 чылда дүнгүжүн төрүүр чүс баш хойга онааштыр 130 хураган, хойдан-на 9,9 кг дүк алган, а эрткен чылын чүске онааштыр 138 хураганны, хойдан-на 9,5 кг дүктү алган.

СОНУУРГАҢАР

● Казах ССР-ниң хойжулары күр черлерни шиңгээдип алганының 20 чыл оюн таварыштыр Алма-Атага эрткен чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазында сорулганы ёзугаар чоокку чылдарда республикага хойнуң ниити баш санын 50 миллион чедирер дээш ажылдап турар.

● Калмык АССР—чинге болгаш чинге-нарын дүктүг хойлар өстүрер талазы-биле РСФСР-де бир кол черни эзлеп турар. Амгы үеде республикада 3 миллион ажыг хой бар, бо дээрге революция мурнунда турганындан 3,2 катап хой боон турары ол.

● Кыргыс ССР-де Нарын областың Тогуз-Торо районунда «Бирдик» деп колхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Бүрүлбаа Турдубаеваны даг одарларының ээзи деп адап турар. Ооң коданы — ажыл-агыйда эң дээре.

Кедээге артып каап, ажылдаар дугайында ооң ортумак школалар доозукчуларынга кыйгырыы улуг деткимчени алган. Амгы үеде «Бирдик» колхозтуң үш малчынының бирээзи-ле ортумак школаның доозукчузу боон турар.

«ХОЙ АЖЫЛЫ» журналдан.

Моол өглер

Моол өглерни Казахстанда кылып турар апарган. Олар хойжуларга аажок таарымчалыг, кидис орнунга өске тускай материалдарны шывыг кылдыр ажыглааны, ол шывыгларны угулаалап кааны база онаа.

Казахстанның өг кылыр үс ишчилери Моолга чораап, моол өгнү канчаар кылырын өөренип алганнар.

Моол өглерни Казахстанда элээн каш бүдүрүлгелер кылып турар. Оларның эң-не улуу—Уштобе хоорайда. Чүгле ол безин бо чылын Казахстанның, Узбекистаныың болгаш Киргизиниң хойжуларынга 15000 өгну кылыр.

«НОВОСТИ МОНГОЛИИ» журналдан.

Сиген деңзизи

Сараттап азы аная оваалап каан сиген часкаар сиини кире берген, чамдыызының чартыы-даа арткан болгулаар. Ындыг сигенни хемчээрин хойжу бүрүзү бидген турар ужурлуг.

Сараттыг азы оваалап каан сигеннің деңзизин тыварда, ооң бир куб метрин узун бижек-биле чазарлавайн үзе кескеш, деңзидептер. Ооң соонда сараттың хемчээлин тодараткаш, ону демги куб метрнің деңзизинге көвүдеп-тер. Сараат азы оваа сигеннің деңзизи ооң үнүп кээр. Ам ук сигеннің чеже хойга чүү хире үеде четчирин белеп-биле тодарадып ап болур.

Кожамыкка кончуг-ла мен

Тыва улус хой малга ынак. Олар шаг-шаандан бээр хоюн, чуртун мактап ырлажып чораанар:

Кадарарда хоюм чарап,
Хараа көөрде тейим бедик.
Үндүрерде хоюм чарап,
Үнүп көөрде тейим бедик.

Шаанда амгы ышкаш кажаа-хораа, мал чеми турар эвес, хой малдаары кончуг берге турган. Хой өткаргыптар-ла, ону өстүрүптер-ле чер болза, ынчангы улуска өске чүүн-даа хөрөө чок ыылдыр сагындырып турган:

Хоолуда, Ирбитейде
Кончуг ынак чүвем-не чок.
Хойлар оттаар оттуг
боорта
Чурттаксааным арга-ла чок.

Аныяктар бот-боттарынга ынакшылын безин хойну дамчыштыр илередип чораан:

Кожагарның кырынайдан
Хоюн харап олур сен бе?
Хойга ыылдай, малга ыылдай
Мени харап олур сен бе?

Хоорум-биле чажыт-ла мен,
Хой-ла чылдыг чажыт-ла
мен.
Хой-ла чылдыг чажыт
боорда.
Хоорулбас ынак-ла мен.

Ушкажырда узун дурттуг
Улуг доруун мунуп аар сен.
Хойгажырда хоюг, чылыг
Хоюн кежин кедип аар сен.

Ылаңгыя бөлаттарның малын кадарып чораан улуска кончуг берге турган. Чоок улузун безин ай-айы-биле көөр арга тывыдбас:

Хоюнарны кадарар дээш
Хоорумдан хоорулдум,
Хоорумга чеде бергеш,
Хоорулбайн баар-ла мен.

Аалымга четкеш келир
Алды хонук төлөө болза,
Алды хонук, ол-даа канчаар
Анай карам маңаа болза.

Чамдыкта байларны көөр хөөну чогуп илередип, карганнар турган:

Хоюнарда хоюм-на чок,
Хоя берии дээр-ле мен.
Кожайларда өөде-ле чок,
Когу үстүп калзын дээр мен.

Хоюңарны кадарбас мен.
Хоюг чымчаан алыр эвес.
Чылгынарны кадарбас мен.
Чыраа, саман мунар эвес.

А ам болза:

Кодхозумга ажылдаштың
Хөлүм сымнас алыр-ла мен.
Хой-ла малым кадарганың
Хоюг дүгүн алыр-ла мен.

Оон кедерезе:

Хой-ла малдыг мээн авам
Хоютпактан олур-ла боор.
Хоютпаанын хоюг черин
Менээ салып олур-ла боор.

Хой-ла малды кадарарда
Хову, шөлдүг чуртумайны.
Өшкү малды кадарарда
Өлеч, шыктыг чуртумайны—

деп, чоргаар бадыргылаптар. Ынчангаш хой кадарып чораан, ырлап чоруур кожамыктарыңарны, кежээ ыдар тывызыктарыңарны болгаш өске-даа аас чогаалын редакциже чоруларынарны дилединис.

ХАЙНАКТААШКЫН ТӨӨГҮЗУ

1929 чылда Тывага чамдык араттар коданнарынга чиңгенарын дүктүг уксаалар-биле түс черниң хойларын хайнактап эгелээннер. Хайнак хойлар түс черниң бөдүүн дүктүг хойларынга-даа бодаарга эки оран-савага, хоолулуг мал чемнеринге дыка негелделиг турбуже, ол байдалдарны чогуур-биле тургуспаан турган болгаш экижидилге ажылы кандыг-даа система чок болганындан ук ажыл чогуур үреттүнелдерни бербейн келген. Ынчангаш хайнак хойну база катап бөдүүн дүктүг түс черниң кошкарлары-биле эдеріштирген.

Тывага нарын дүктүг хойлар таарышпас деп шын эвес бодал шак оон эгелээн, ооң уламындан 1943 чылдан 1954 чылга чедир республикаже каракуль кошкарларны эккеп, түс черниң хоюн ооң-биле хайнактап турган. Ол хайнактарның берип турар дыдыраш дүктүг хураган кежи белеткеп негелдезинге таарышпас болган. Ооң ужурунда ажыл-агыйлар түс черниң хоюн каракуль кошкарлар-биле экижидериниң база ойталаар ужурга таварышканнар.

Чаңгыс аай нарын база чартык-нарын дүктүг хайнактарны өстүрүп, ооң ол бүгү түүнелдерин быжыглаарынче ажылды база сайыраткан турган. «Өлегес», «Өөк», «УГКА 25 чылы» ышкаш ажыл-агыйлар ол талазы-биле эки байдалда болу бергеннер. Сөөлгү чылдарның иштинде республикага түс черниң бөдүүн дүктүг хоюн чиңге-нарын болгаш чартык-нарын дүктүг угланыышкынныг кылдыр экижидери-биле алаан улуг ажылдар кылдынган. Коллективизацияны чоруткан-ының болгаш чаа совхозтар организастаанының сөөлүнде, республикада хайнак хойларның саны 1955 чылда 92 муң баш турганындан алдан чылдарда 500 муң баш чедир өскен. Мурнунда бир хойдан ортумаа-биле 1,3 кг дүк кыргып ап турган болза, ам 2 килограммны кыргып турар.

ЧЕМПИОН

Чүс хойдан 151 баш хураганны менди алган чорук Каык-Сайырның Белдиреш-Өдөнге хамаан чок бүгү Тывага безин ховар таварылга. Ийет, Доржу Аныянович Ооржак 1974 чылда шак ынчаар республика рекордун тургускан.

— Ол хире байлак «дүжүттүн» чажыды чүдел, Доржу Аныяновичче,— деп, бир-ле катап ооң айтырдым.

— Уксаажыдылгадан кончуг хамаарлыр. Ийистээр хой уктуг боор чүве. Оларның кыс хураганнарын аңы үзүп алгаш кырган хой орнунга арттырып алыр чаңдыг кижи мен.

Ооң аңгыда малды ажаарын эвеветеринарлыг эртемге үндезилеп тургузаары чугула. Янзы-бүрү аарыгларга улур эмиэрин өг иштибиле шат-ла билир апарган болгай бис.

Чаш хураганнарның өдээн курглаш, чыдынын чылыглаш, төрүттүнген аайы-биле аңгы-аңгы кылдыр ылган үзери чугула. Ооң ыдай ийис хураганнарның иелерин чылыг суг, немелле чем-биле хандырар, чаа төрөөн хураганнарны эмискиктээр. Чаңгыс сес-биле түнээргe, баш санын кудулаттыны дээрге-ле, карак кызыл ажаалда-дыр ийин.

Хойлар оглун бо-ла хоза бээр. Ынчан барган таварылгада Лама-Сүрүн Билигиновна хураганының кудуруун зустуг шай-биле оттурген, хойнуң сөөнга согедей олурупкаш, улуун хоюг аялга-биле тоотпалап-ла эгелээр. Төлүнге зө көрүнмейн бужурганын, ушта халыг турган хойнуң эзт-сөөгүн узун, хоюг аялга чеже тыртып, не чаанын оттуруптар. Ооң карактары чымчаан, эзт-чүрээ элигин, чаш хураганының кудуруун чылган, эмзирге бээр.

«Чеднишкиннинниң бир чажыды кадайымның хой тоотпалаарында» деп, Доржу Ооржактың баштан чугаазында хөөрем чүве чок. Шыпаала, «малга маңаг херек, кижиге эш херек». Күштүн ырак ужугары ийи чалгынында, кижиниң бир дешилгези ийи болунуң найыралында, эдеминде болбайн аан. Соок кыштыг бо чылын Лама-Сүрүн Билигиновна 160 хураганны доруктуруп алган-дыр. Аная чоргаарланмайн канчаар! Оларның кызы Анастасия 110 хураганны доруктурган. Улуг малчыннарның арга-дуржулгазын комсомолчу кыстың өөренип турарының ажык-дузазы ол-дур. Оларның хураганнары ам улгаткан, хүрен-кызыл хаяларда онча-менди дешилежип турар чорду.

Чемпион хойжу Каык-Сайырда кыштаанда. Ол Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнга уткуштур төрүүр чүс хойдан 100 хураган, бир хойдан 1 кг 600 грамм дүк алыр деп социалистиг хүлээлге алган Моңгуш Октек-оол-биле чаржып турар. Ук малчын сакманщиктерниң дузазы-биле төрүүр 290 хойдан 310 хураганны алган, оларны менди өстүрүп турар.

А Доржу Ооржак онгу беш чылдың бирги чылында чүс баш хойга онааштыр 110 хураганны төрөөн совхозунга доруктуруп берген, бир хойдан 1 кг 800 грамм дүктү эп, 10 тонна сиген кезер планныг тургаш, 20 тоннаны белеткеп алган. Ол 1968 чылдан 1975 чылга чедир чүс хойдан 120-ден өрү хураганнарны ап келген. 1969 чылда Доржу Ооржак 100 хойдан 124 хураганны алгаш, Чөөл-Хемчикке малчыннар ортузунга болуп эрткен конкурска бирги черни алгаш, эзер-чүгенниг аътбиле шаңнаткан.

Доржу Аныянович Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнин, Ленинчи юбилей медалының, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң алдын медалының эдилекчизи. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Алдан-Маадыр кедээ Совединиң депутады.

Коммунист хойжу Д. Ооржак бо чылын Улуг Октябрьның 60 чыл оюн таварыштыр өөнүң ишти-биле 50 харлаанын, хой кадаргаш 25 чыл болганын эки чедишкиннер-биле демдеглээр дээш, улам күзениишкиниг ажылдап турар.

Чемпион хойжу Доржу Аныянович Ооржак Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Ооржак-биле каш чыл улай дагдыныкчылар болуп, совхозтуң аныяк малчыннарын белеткээриниге төлептиг үлүүн киргеп. Ооң дагдыңгаш, өөреткен аныяк малчыннары Чаңгаа Ондар, Доржу Ондар, Кертик-оол Моңгуш, Бопуяк Ооржак олар Шекпээр бригадазының мурнакчыларының олуруунда киргеннер. Чижээ, Чаңгаа Ондар эрткен чылын чүс баш хойга онааштыр 112 хураганны алган, а Кертик-оол Моңгуш база эки көргүзүүнү чедип алгаш, халас путёвка-биле «Найырал» поездизи-биле соңгаар хоорайларже аян-чорук кылын чораан.

Үеним судалы-биле деңге чоруп орар республиканың база бир сураглыг мурнакчы малчынындан ажыл-агыйның удуртукчуларынга, ниглерниң отчёт-учётту эмге-сексели кылбайн турарындан совхоз хей өре-ширеге онаажып турар. «Алдан-Маадыр» совхозта аныяктарны мал ажылынга хаара тудар ажыл ам-даа кошкак. Ынчангаш, кол-ла ажыл-агыйвыс мал ажылы болганда, школа дооскан аныяктарны мал ажылынга хаара тудар болза чүүлдүг деп санап турар мен— деп, ол чугаалап олурду.

Шаанда шагда аскынга ой мал азырап чораан арат Аныяң Ооржактың ажы-төлү төрөөн чонунга, партия, чазаанга төлептин-биле баргаан болуп, эки чурттап чоруурлар. Алышкыларның эң улуу Шекпээр бригаданың бригадири коммунист Серен Ооржак база Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнин, Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи. Оларның кыс дүнмазы Чуруш Ооржак база-ла «Алдан-Маадыр» совхозтуң мергежин орар аныяк малчыны. Ооң улуу Акай Ооржак Кызыл районуң «Тиилелге» совхозунда мурнакчы малчынга санадып, эки ажылдан, чурттан чоруур.

Лама-Сүрүн Билигиновна 4 уругну божаап, толептиг хамаатылар кылдыр кижизиткен. Анастасия бо чылын адазының кадаргаш хоюндан 110 хураганны онча-менди өстүргеш кызымак сакманщик. Ооң бичези Галина Кызылда башкы училищезин бо чылын доозар. Ортун оглу Виктор кедээ ажыл-агый техникумун дооскаш, төрөөн совхозунда зоотехниктен турар. Малчынның хеймер оглу Володя Алдан-Маадыр ортумак школазын бо чылын дооскаш, адазынга дузалакчылаар деп шинтпирлээн.

Ч. КУУЛАР.

КЫШТАГДА ЧАСКЫ ЭРТЕН.

Онгу беш чылдың төнчүзүнде болгаш он бирги беш чылдың эгезинде Кызыл-Мажалыктың база Кызылдың тууйбу заводтарының күчүзүн 26-дан 52 млн. кезек тууйбу бүдүрер кылдыр чаарты кылыр. Элегес-Аксында туттунуп турар чылда 50 млн. кезек тууйбу кылыр заводту бо чылдың бирги чартыында ажылгалга киирер.

(СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң материалдарындан).

ЭДИКТИРИЛГЕ ЭГЕЛЭЭН

«Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдер хемчеглерини дүтайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында бистиң республикага тудугнуң индустриалдыг материал-техниктиг базазын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салган. Аныяк республиканың экономиказының кайы-даа адырын хөгжүдеринге тудуг ажылдарын хөй-биле боттандырары негеттинин турар. Ынчаарга кавдыг-даа тудутта хереглеттинер тудуг материалдарының, ылангыя тууйбунуң чедиштейн турары планнаттынган тудугларны чогуур үеэзинде ажылгалга кииреринге улуг саат ужураштырып келген.

Элегес-Аксында туттунуп турар тууйбу бүдүрер бо улуг завод республиканың экономиказын улам шапкын хөгжүдеринге онза улуг рольду ойнаар чугула бүдүрүлгелериниң бирээзинге саналтырып турар.

Бистиң чуртувуста эртем-техниканың эн чаа дериг-херектерлери-биле хандыртынган бо завод чылда-ла 50 млн. кезек тууйбу бүдүрер күчүлүг.

Ол хой бе, эвээш бе дээрзин тодарадыры-биле дараазында чижекти сайгарып көрээлинер. Амы үеде бисте ажылдап турар Кызылдың тууйбу заводу чылда-ла 18 млн. кезек, а Кызыл-Мажалыктың заводу — 8 млн. кезек тууйбуну бүдүрүп турар. Ынчангаш Элегес-Аксының заводу долу күчүзү-биле ажылдап эгелээн соонда бистиң эргидеги ийи бүдүрүлгевистин кылып турары хире продукцияны бүдүрер апаар ыштажыл.

Республиканың тудуг организацияларынга тууйбу чедиштелинден Саян ындыында хоорайлардан чылдың-на 5 млн. хире тууйбуну соөртүп келген бис. Ону соөртүрүнге транспорт чарыгдалдары хөй үнүп турар. 1976 чылда «Тыва тудуг» трест Абакандан 2 млн. тууйбу соөртүргеш, транспорт чарыгдалдарынга 106 мун рубльди төлөөн. Ынчангаш чылда ап турарычыс 5 млн. кезек тууйбуну чүгле соөртүп алырынга 260 мун ажыг рубльди төлеп турардыр бис.

А Элегес-Аксының тууйбу заводу ажылдап эгелээрге чыл саныда ол хире хөй түнүг акша хөреңги камбаг алдынар апаар. Оон аңгыда бо заводтуң кылган продукциязының бот-үнезин, амгы заводтарныныга бодаарга, барык ийи катап чиик болурун төлевилелде көргеш.

Республиканың амыдыралынга бо хире чугула ужурдузалыг объектиниң тудуу амгы үеде кайы хире чоруп турарыл?

„Кызылдан баткаш, Элегес-Аксы суурнуң бетинде кудургайны куду бадып ора, солагай талаже эзэкеш, бичик хавактың кырынга үнүп кээрге, Элегес хемниң унунда улуг бүдүрүлгениң корпустары көстүп келир. Завод боду, септелге мастерскаязы, автомашиналар гаражы болгаш оон-даа өске.

Объектилерин хөй кезиниң тудуу доозулган. А кол корпуста дериг-херектерлерни эптеп тургускан болгаш бүдүрүлге чорудулгазының эгезинде турар дериг-лерниң шелде-эдиктирилгезин кылып эгелээн.

Моон мурнунда Хову-Аксы комбинатка ажылдап турган, ам бо заводта участок начальниги Адыя Бузур-оол:

— Бо болза, Совет Эвилелиниле чаа ажыглап эгелээн бүдүрүлгелериниң ийи дугаары-дыр. Эң баштайгызын Улан-Удэде туткан, ол ам септелге мастерскаязы, автомашиналар гаражы болгаш оон-даа өске.

Объектилерин хөй кезиниң тудуу доозулган. А кол корпуста дериг-херектерлерни эптеп турган болгаш бүдүрүлге чорудулгазының эгезинде турар дериг-лерниң шелде-эдиктирилгезин кылып эгелээн.

Моон мурнунда Хову-Аксы комбинатка ажылдап турган, ам бо заводта участок начальниги Адыя Бузур-оол:

— Бо болза, Совет Эвилелиниле чаа ажыглап эгелээн бүдүрүлгелериниң ийи дугаары-дыр. Эң баштайгызын Улан-Удэде туткан, ол ам ажылдап турар. Чоокта чаа аңаа барып, практикалап чордувус — дээш, чаа бүдүрүлгениң технологиязы-биле бистиң таныштырды.

Тууйбу бүдүрериниң технологиязы эрги бүдүрүлгелерни-биле барык дөмей. Ынчалзажок дой-довуракты белеткеп алырыдан эгелээш, өрттеткен тууйбуну уштурунга чедир бүгү ажылдарны механизастааны база бүдүрүлге күчүзүнүң улуу-биле ол өскелерден ылгалып турар.

Дой алыр карьер Элегес өрү 16 километр черде, бо арадыныр оруун асфальтылаап, аңаа ийи экскаватор ажылдаар. Хөй чүүк алыр КРАЗ-тар дойну оон соөртүр.

Тууйбу кылырынга хереглеттинер чиг эттиг 70 хуузу аңаа дой-довурак, 30 хуузу өрттеткен дой болгаш хөмүрдаш болур. Бо бүгүнү шуптуузун далганнаадыр дээрбеңээш, дзиг бустуг суг-биле хоюдар. Чиг тууйбу кылырынга белеткээн чиг эттиг өл-шыгын тускай автоматтар хыпаап, тууйбуну хевтеп турар үеде артык сугну сы базып үндүрүптер. Хептеттинген тууйбулар тускай камерадарга кевиртинген соонда өрттедир камерага келир. Ийи ындыг камераның каймызының-даа узуну 130 метр. Оларның бир ужундан чиг тууйбулар салган тергежигештер (рельс кырында) кирип турда, өске талазыдан белен продукция үнүп турар. Ынчангаш бүдүрүлге чорудулгазы үзүктелчок — бир хонукта үш эзлчег улаштыр ажылдаар.

Красноярск, Барнаул болгаш оон-даа өске хоорайлардан келген специалистер дериг-херектерлерни эптеп тургуспушаан, бо заводка ажылдаар бистиң инженер-техниктиг ажылдакчыларызысты өөредип турар болдулар.

Бо хевирлиг заводтарның дериг-херектерлерин бүдүрүп турар. Барнаулда заводтуң төлөөлекчизи М. П. Соломатов:

— Эдилге ажылдарын апрель айда доозуптар бис. Заводту башкарар силерниң специалистериңерниң бистиңбиле кады ажылдап, бүгү чүвениң хол-биле кылчын, көрүп ап турары көпчүг эки-дир. Майда баштайгы продукцинны бере бээр бис—деп чугаалады.

Кежээки эзлчегде кезек ажылчыннар чиг этти дээрбе, дой орттедир печка дамчыштыр эрттирип, дериг-херектерлерни хынап, ажылдадып турар болдулар.

ЧУРУКТАРДА: Элегес-Аксында тууйбу заводунуң нинти хевири.

«Сибирь техмонтажтың» электроңаңнакчызы Л. Тульчеев (оң талазында).

Красноярск болгаш Барнаул хоорайлардан келген специалистериниң удуртукчулары В. Слепко, М. Соломатов.

С. МААДЫ.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

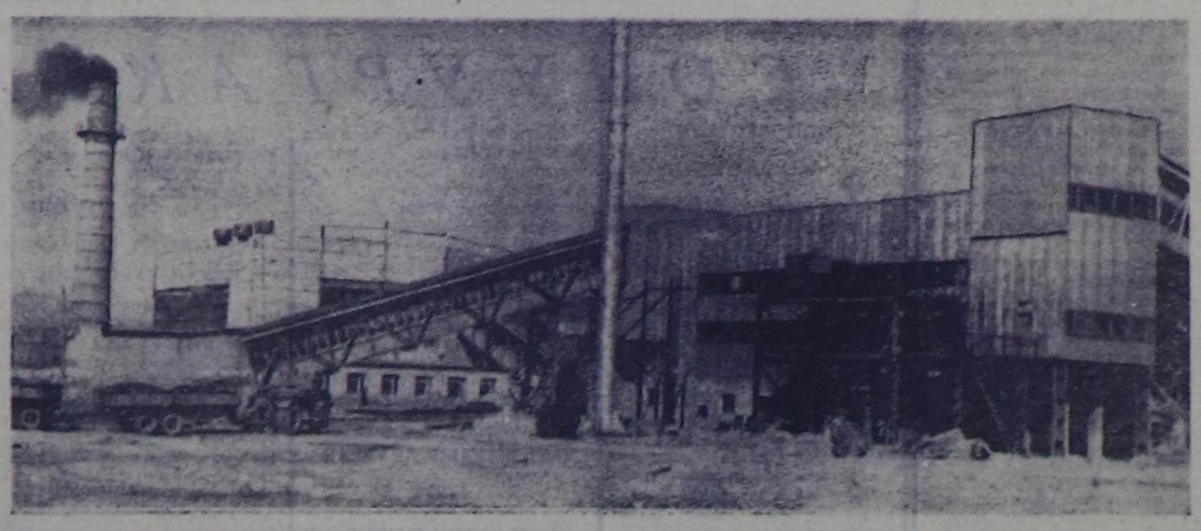

Марксизм-ленинизм принциптеринге

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң болгаш Кубаның улустарының база күрүнелериниң аразында пайыралдыг харылзаалары оларның марксизчи-ленинчи партияларының акыдүмалышкы быжыг эвилелинге үндезилеттинген деп, Кубаның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастрога баштаткан Кубаның партия-күрүне делегациязының ГДР-ге албанның аянчоруунун болгаш ГСЧП ТК-ның Чингине секретары. ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле ооң чугаалажмышкынының дугайында ыда парлап үндүргеп дыннадыгда бижээн.

Ийи чурттун аразында кады ажылдажылганы улам ынай ханыладырының орудтарын ийи тала чугаалажып көргеш болгаш күрүнелериниң социалистиг дем каттыштырылгазын бүгү талалыг быжыглаарының шинтпирлиг ужур-дузазын база оларның партияларының болгаш чуртта-рының СЭКП-биле база ССРЭ-биле бузулбас эвилелинин шинтпирлиг ужур-дузазын онзалап демдеглээнгер. Улуг Октябрьның ам болур 60 чылын, делегей тоғызының чорудулгазын үндезини-биле өскерткен ол болуушкунну кончуг улуг ужур-дузалыг деп, ГСЧП болгаш Кубаның Компартиязы санаан.

Хельсинкиге болган чөвүлед хуралга чедип алдынган дугуржулгаларны боттандырарына чедип алдынган эки түңнелдерге бедик үнелеп ГДР болгаш Куба берген база политиктиг чавырлышкынны шериг талазы-биле чавырлышкын-биле быжыглаарының эргежок чугулазын олар онзалап демдеглээн. Чепсекти эңдере бүдүрерин сокедырынче болгаш термоядролуг дайынның үнүп кээр айылын бичеледиринче угланган Совет Эвилелиниң күженшишкиннерине байыр чедирип база ону бүзүрелдин-биле деткип турар деп, дыннадыгда айыткан.

ГДР-ниң болгаш Кубаның Зимбабвениң, Намибияның болгаш Мурнуу-Африка Республиканың улустарының хосталга дээш чоптуг демиселинге долу эп-сеткил каттыштырып турарын Э. Хонеккер болгаш Ф. Кастро медеглээн болгаш Африканың мурнуу үүгүнде апартеидтиг база расизмнин политиказын сокедырын негээнгер.

Национал хамаарышпас чорук дээш, империализмге, колониализмге, неоколониализмге болгаш расизмге удур демиселдиң айтырыгларынче, хөгжүп орар чурттарда депшилгени ара доктаадыр болгаш Африка дипте хосталгалыг демиселдин чедиишкиннеринге шаптыктаар дээш барыын талакы күрүнелерниң ажыглаарын оралдажып турар хөлилээр чоруктуң хоралыг, шынгыы айтырыынче делегейниң хөй-дээш ол хоорайның бүгү хамаатыларының өмүнээзиндеи чүректиң ханызындан изиг байыр чедиргеннер.

Бо чылын совет улус, аа-оон-биле кады депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылын демдеглеп эрттирер деп, чагаада эйыткан. Улуг Октябрьның тиилелгези бистиң улустарывыска база хосталганы берген. Совет ажылчын аңгы болгаш оон авангарды — Коммунистиг партия сорук кирикчи чижекти тургускан, Мюнхен мурнунун республиказының чылдарында буржуазияга болгаш өскерликчилерге, эжелеттиң кадыг-берге чылдарында фашизмге удур ЧКП-ге удуртканы бистиң ажылчын аңгывыстың демиселинге ол башкызы болгаш дагдыныкчызы болган. Уттундурбас 1945 чылда Совет Эвилели, оон маадырлыг шериг биске национал болгаш социал хосталганы, бистиң бо хүнгү социалистиг ниитилелиивистиң эгезин эккелген.

Хосталганың алдарлыг хүнерин бистиң улузувус кажан-даа утпас. Ол хүннер бистиң хоорайывыстың чурттакчыдарының чүректеринде кеттыг — Чехословак-совет пайырал аттыг завод деп атты чаалап бергенивиске чоргаарланыр бис. Коммунистиг идеяларны боттандырар арганы берип турар Силерниң могат чок күш-ажылынар дээш Силерге ынакшылывысты база хүндүткелиивисти хүлээп ап көрүнер, хүндүүг эш Леонид Ильич Брежнев деп, чагааның төнчүзүнде бижээн. Коммунист-ленинчи Силерниң бүгү амыдыралыңар биске улустарның аас-кежиктиг чуртталгазы болгаш келир үеэн дээш принципиалдыг демиселчиниң, бүгү делегейниң улустарының аразында тайбын ножа-хелбээ догуниаашкын база кады ажылдажылга дээш демиселчиниң чижээ болур. Бистиң Чехословак төрээн чуртувуска, чехословак-совет пайыралды быжыглаары дээш ылган бүгү чүүлдериңер дээш бистиң чүректиң ханызындан өөрүп четтиргениивисти база хүлээп ап көрүнер.

Чүректиң ханызындан Силерге, эргим Леонид Ильич, Силериң өңдүр чаагай болгаш харысалгалыг ажылынарны күүседиринге улуг чогаадыкчы күштерни күзедивис.

делегей бо хүннерде

Ынакшыл, хүндүткел, хүлээп көрүүшкүн-биле

ПРАГА. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылын төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң Социалистиг Чехословакияда калбарган шимчээшкининге Поличка хоорайда (Чоөп Чехияда) «Адаст» деп машина тудуунуң комбинадының Чехословак-совет пайырал аттыг заводунуң коллективи идепкейлии-биле киржип турар. Октябрьның юбилейиниге алдар болдурган социалистиг бедик хүлээлгени заводтуң машина тудукчулары алганнар. Ол хүлээлгелерде эрткен чылдыынга деңнээрге бүдүрүлгениң хемчээлин 8,3 хуу улгаттырары, чыл планын хуусаа бетинде күүседири көрдүнген. Социалистиг чурттарже чорудар бүгү чүүлдерни бээрин бо чылдың декабрь 15-те күүседир деп шинтпирлээн.

Ол бүдүрүлге черниң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневке чагаа чоруткан. Ында олар заводунуң дугайын, күш-ажылга чедиишкиннер дугайын бижип, коллективиниң өмүнээзиндеи, 1945 чылда ол хоорайны гитлержилерден хостаарынга Л. И. Брежневтиң дорт киришкени түнүг акша хөреңги камбаг алдынар апаар. Оон аңгыда бо заводтуң кылган продукциязының бот-үнезин, амгы заводтарныныга бодаарга, барык ийи катап чиик болурун төлевилелде көргеш.

Республиканың амыдыралынга бо хире чугула ужурдузалыг объектиниң тудуу амгы үеде кайы хире чоруп турарыл?

„Кызылдан баткаш, Элегес-Аксы суурнуң бетинде кудургайны куду бадып ора, солагай талаже эзэкеш, бичик хавактың кырынга үнүп кээрге, Элегес хемниң унунда улуг бүдүрүлгениң корпустары көстүп келир. Завод боду, септелге мастерскаязы, автомашиналар гаражы болгаш оон-даа өске.

Объектилерин хөй кезиниң тудуу доозулган. А кол корпуста дериг-херектерлерни эптеп турган болгаш бүдүрүлге чорудулгазының эгезинде турар дериг-лерниң шелде-эдиктирилгезин кылып эгелээн.

Моон мурнунда Хову-Аксы комбинатка ажылдап турган, ам бо заводта участок начальниги Адыя Бузур-оол:

— Бо болза, Совет Эвилелиниле чаа ажыглап эгелээн бүдүрүлгелериниң ийи дугаары-дыр. Эң баштайгызын Улан-Удэде туткан, ол ам ажылдап турар. Чоокта чаа аңаа барып, практикалап чордувус — дээш, чаа бүдүрүлгениң технологиязы-биле бистиң таныштырды.

Тууйбу бүдүрериниң технологиязы эрги бүдүрүлгелерни-биле барык дөмей. Ынчалзажок дой-довуракты белеткеп алырыдан эгелээш, өрттеткен тууйбуну уштурунга чедир бүгү ажылдарны механизастааны база бүдүрүлге күчүзүнүң улуу-биле ол өскелерден ылгалып турар.

Дой алыр карьер Элегес өрү 16 километр черде, бо арадының оруун асфальтылаап, аңаа ийи экскаватор ажылдаар. Хөй чүүк алыр КРАЗ-тар дойну оон соөртүр.

Тууйбу кылырынга хереглеттинер чиг эттиг 70 хуузу аңаа дой-довурак, 30 хуузу өрттеткен дой болгаш хөмүрдаш болур. Бо бүгүнү шуптуузун далганнаадыр дээрбеңээш, дзиг бустуг суг-биле хоюдар. Чиг тууйбу кылырынга белеткээн чиг эттиг өл-шыгын тускай автоматтар хыпаап, тууйбуну хевтеп турар үеде артык сугну сы базып үндүрүптер. Хептеттинген тууйбулар тускай камерадарга кевиртинген соонда өрттедир камерага келир. Ийи ындыг камераның каймызының-даа узуну 130 метр. Оларның бир ужундан чиг тууйбулар салган тергежигештер (рельс кырында) кирип турда, өске талазыдан белен продукция үнүп турар. Ынчангаш бүдүрүлге чорудулгазы үзүктелчок — бир хонукта үш эзлчег улаштыр ажылдаар.

Красноярск, Барнаул болгаш оон-даа өске хоорайлардан келген специалистер дериг-херектерлерни эптеп тургуспушаан, бо заводка ажылдаар бистиң инженер-техниктиг ажылдакчыларызысты өөредип турар болдулар.

Бо хевирлиг заводтарның дериг-херектерлерин бүдүрүп турар. Барнаулда заводтуң төлөөлекчизи М. П. Соломатов:

— Эдилге ажылдарын апрель айда доозуптар бис. Заводту башкарар силерниң специалистериңерниң бистиңбиле кады ажылдап, бүгү чүвениң хол-биле кылчын, көрүп ап турары көпчүг эки-дир. Майда баштайгы продукцинны бере бээр бис—деп чугаалады.

Кежээки эзлчегде кезек ажылчыннар чиг этти дээрбе, дой орттедир печка дамчыштыр эрттирип, дериг-херектерлерни хынап, ажылдадып турар болдулар.

ЧУРУКТАРДА: Элегес-Аксында тууйбу заводунуң нинти хевири.

«Сибирь техмонтажтың» электроңаңнакчызы Л. Тульчеев (оң талазында).

Красноярск болгаш Барнаул хоорайлардан келген специалистериниң удуртукчулары В. Слепко, М. Соломатов.

С. МААДЫ.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

БОТ-БОТТАРЫН БИЛЧИРИНИҢ БОЛГАШ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ БАЙДАЛЫНДА

ХЕЛЬСИНКИ. Чилиниң Коммунистиг партиязы болгаш Финляндияның Компартиязы бүгү делегейге тайбын дээш, чавырлышкыны быжыглаар болгаш чепсекти дүжүрер дээш, фашистиг хунтага удур чилл улустуң демисели-биле делегейге эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар дээш үндүрген дыннадыгда ол дугайын бижээн. (СЭТА).

КЕРЭЭЛИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ ҮРЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Каттышкан Штаттар чепсектиң чаа хевирлерин идепкейлиг-биле чогаадып кылып турар. «Лос-Анджелес таймс» солунуң дыннатканы-биле алырга, «дайзынның спутниктерин» чок кылыр чепсектерни тургузарының чажыт программазының дугайын Пентагон АКШ-тың конгрессинге дыннаткан. Чоокку беш чылдың иштинде совет спутникти орбитазындан «өскээр чорудуп» ыыдаар тускай чепсекти тургузарын планнаан.

«Шериг операциядарынга космостуң өзе берген ужурдузазын барымдаалавышаан, ол чепсектиң системазының шенелдезин 1980 чылда чорудуп болур кылдыр ол программага кичээнгейни күштелдирер мен. Ол чорук 1982 чылда ыңдыг системаны калбаа-биле ажыглаар арганы бээр» — деп, конгресске чоруткан илеткелинде камгалал министерствозунуң эртем-техниктиг шинчилелдер эргеделинин удуртукчузу бижээн.

Бир хоолгазын «Лос-Анджелес таймс» алган ол илеткелдиң чажыт хевиринде мынча деп онзалап демдеглээн: «даштыкы спутниктерни нейтралчыдарының аргаларын өөренин көрүп турарын национал политиканың эрге-ажыктарынга чажыт болдурар ужурлуг».

Ол программага хамаарыштыр Пентагонуң рөза чажыт чоруу таварылга эвес, чүге дээрге Айны болгаш дээрде өске-даа чүүлдерни каттыштыр космос делгемин шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле күрүнелерниң ажыл-чорудулгазының принциптериниң дугайында нерээни ол программа дорту-биле үрээп турар. Ол кереге Каттышкан Штаттар база ат салган болгай.

«Спутниктерни шериг операцияларын деткиир херексел кылдыр» ол көрүп турар деп Пентагонуң илеткелинде шуут айыткан. Илеткелди бижээн кижилер боттарының планнарының хоойдута удур чоруун билип турарлар, ынчангаш олар бо хүн космоска дээш болбас деп санап турардаа болза, ол чорук кажан-бир шагда өскерли берип болур» деп ол документиде демдеглээн апаа эвес.

ТОДАРГАЙ ТУРУШ

КАИР. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүк кризиниң таарыштыр шинтпирлээр талазы-биле совет болгаш америк планнарының аразында кончуг улуг ылгал бар. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң үндүрген саналдары тодаргай болгаш билдингир. Ол саналдарда эжелеттирген бүгү араб черлерден израиль шериглерни эдээн каш айларның иштинде үндүрери, а ол ыңкаш бот-башкартынарынга болгаш бодунуң күрүнезин тургузуп алырынга Палестинаның араб улузунуң эргелерин хандырары көрдүнген деп, неделя санында үнер «Роз эль-Юсеф» бижээн.

Женева конференциязының түнней документиаанаң үндезинге дайын аргазы-биле девискээр эзлеп алырын болдурбазының принциви турар деп, Брежнев саналдаан дээрзин ол чүүлде бижээн.

Бүгү судноларның, оон иштинде израиль судноларның Тиран өөжү-биле болгаш Акаба мүүлдүрүн дамчыштыр хостуг эрттерин, а ол ыңкаш Суэц каналы Египеттиң тускай догуниаан эргелинде турарын бадыткаан, яраэнсти бүгү тала-биле таарыштыр шинтпирлээрин чедип алган соонда Суэц каналын дамчыштыр хостуг эртерин СЭКП ТК-ның Чингине секретары саналдаан.

Чоокку Чөөн чүк айтырыын таарыштыр шинтпирлээринге хамаарыштыр Совет Эвилелиниң тодаргай болгаш дорт туружунга удурланыштыр АКШ-тың туружу тодаргай эвес, удурланышкак болгаш хой тайыдыларны негеп турар деп, ол журнал бижээн.

КҮҮСКОМНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАДРИД. (СЭТА). Испаниянның Компартиязын ажык болдурар дугайында айтырыгны шинтпирлээриниң Испаниянның дээди суду ойтаалаан. Ол базымны ол суд «бодунуң чогуур эргелериниң» чогу-биле тайылбырлаан. Компартияны ажык болдурарының дугайында айтырыгны чазактың ам болур хуралынга чугаалажып көөр деп ыда дыңнаткан.

Дээди судтуң шинтпири болза Испанияга парламент соңгуллаларының будуулуунде политиктиг байдалдың шыңгыызы-биле нарыылай бээринге чылдагаан боон болур деп, оон-биле холбаштыр ИКП ТК-ның Күүскомунуң ыда тараткан медеглелинде айыткан. Суд эрге-чагырганарының ыңдыг шинтпири Компартияны болгаш чөөн үеелдиг өске-даа организацияларны хоруурун күш чок болдурарының айтырыын доп-дораан шинтпирлээриниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Компартияны хүлээп көөрүазы хүлээп көрбезин бүгү испан демократиязының хереэ болур деп бис ынчангаш медеглеп тур бис».

Бүгү политиктиг партиларны ажык болдурарының дугайында негелдеги дөткиринче чурттуң чөөн үеелдиг күштерин, демократтыг организацияларын ИКП ТК-ның Күүскому кыйгырган.

Чазактың мурнунга тургускан.

Компартияны ажык болдурары болза улустуң калбак массаларының негеп турары демократтыг өзүлүг чаартылгаларны боттандырарынче чазактың ак сеткилдиг чүткүп турарының бир яаны хевирлиг шылгаллазы болур деп, оон ынай айыткан. «Политиктиг партияларны ажык болдурарын бүгү испан улус, демократтыг бүгү күштер негеп турар—деп, ИКП ТК-ның Күүскому онзалап демдеглээн. Компартияны хүлээп көөрүазы хүлээп көрбезин бүгү испан демократиязының хереэ болур деп бис ынчангаш медеглеп тур бис».

Бүгү политиктиг партиларны ажык болдурарының дугайында негелдеги дөткиринче чурттуң чөөн үеелдиг күштерин, демократтыг организацияларын ИКП ТК-ның Күүскому кыйгырган.

ВАРШАВА. Эрте-бурунгу Мястының каас-чараш Рынгу ортааны чүс чылдың польша архитектуразын тодаргай көргүзүп турар. Варшаваннарның «Старувка» деп ыңнакшыл-биле эдап турары ол эрте-бурунгу хоорайга КНО-нуң делегей классификациязын өзүгаар, Новгородтуң кремлинге ышкаш, делегей архитектуразының тураскаалдарының үнелииниң талазы-биле дээди классты тывыскан.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

УЛУСТАРНЫҢ КҮЖҮ — СЕТКИЛИНИҢ ДЕМНИИНДЕ

Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязы бо чылын бодунун 20 чыл оюн демдеглээр. Бо үениң дургузунда ол организация хамаарышпас чорук, демократия, социал депшилге болгаш оран кырынга тайбын дээш демиселге ийи диптин антиимпериалистиг күштерин сырый каттыштырарының чугула чепсээ болу берген.

Империализмге, колониализмге, неоколониализмге, расизмге болгаш апартеидке удур демиселдиң айтырыгларынче, хөгжүп орар чурттарда депшилгени ара доктаадыр болгаш Африка дипте хосталгалыг демиселдин чедиишкиннерингe шаптыктаар дээш барыын талакы күрүнелерниң ажыглаарын оралдажып турар хөлилээр чоруктуң хоралыг, шынгыы айтырыынче делегейниң хөй-ниитизинин кичээнгейин Котонута ужуражыышкын база дагын хаара туткан.

Бо сессияның Бенин Улус Республикага, болунун социалистиг угланыышкынының дугайын медеглээн африка чуртка болганы база кайгамчык солун болган. Империалистиг хөлилекчилерниң, реаксылыг күштерниң айбычыларының оор-дерзин агрессиязынга ол республиканың бо чылдың январьда таварышканы билдингир болгай, олар ында депшилгелиг эрге-чагырганы, өзу-чурумну дүжүрерин оралдашкан. Ынчангаш Котонуга ужуражыышкынның киржикчилери Бенинниң улузу-биле эп-сеткилди каттыштырарынче кыйгыыг салганы таварылга эвестир. Расистерниң болгаш оларның барыын талакы камгалакчыларының Зимбабве улузунга хөөзүн хамаарышпас чоруктуг төгөөр дээр оралдажыышкынна-ты — Чехословак-совет пайырал аттыг завод деп атты чаалап бергенивиске чоргаарланыр бис. Коммунистиг идеяларны боттандырар арганы берип турар Силериниң могат чок күш-ажылынар дээш Силерге ынакшылывысты база хүндүткелиивисти хүлээп ап көрүнер, хүндүүг эш Леонид Ильич Брежнев деп, чагааның төнчүзүнде бижээн. Коммунист-ленинчи Силериниң бүгү амыдыралыңар биске улустарның аас-кежиктиг чуртталгазы болгаш келир үеэн дээш принципиалдыг демиселчиниң, бүгү делегейниң улустарының аразында тайбын ножа-хелбээ догуниаашкын база кады ажылдажылга дээш демиселчиниң чижээ болур. Бистиң Чехословак төрээн чуртувуска, чехословак-совет пайыралды быжыглаары дээш ылган бүгү чүүлдериңер дээш бистиң чүректиң ханызындан өөрүп четтиргениивисти база хүлээп ап көрүнер.

Чүректиң ханызындан Силерге, эргим Леонид Ильич, Силериниң өңдүр чаагай болгаш харысалгалыг ажылынарны күүседиринге улуг чогаадыкчы күштерни күзедивис.

Империализмге, колониализмге, неоколониализмге, расизмге болгаш апартеидке удур демиселдиң айтырыгларынче, хөгжүп орар чурттарда депшилгени ара доктаадыр болгаш Африка дипте хосталгалыг демиселдин чедиишкиннерингe шаптыктаар дээш барыын талакы күрүнелерниң ажыглаарын оралдажып турар хөлилээр чоруктуң хоралыг, шынгыы айтырыынче делегейниң хөй-ниитизинин кичээнгейин Котонута ужуражыышкын база дагын хаара туткан.

Бо сессияның Бенин Улус Республикага, болунун социалистиг угланыышкынының дугайын медеглээн африка чуртка болганы база кайгамчык солун болган. Империалистиг хөлилекчилерниң, реаксылыг күштерниң айбычыларының оор-дерзин агрессиязынга ол республиканың бо чылдың январьда таварышканы билдингир болгай, олар ында депшилгелиг эрге-чагырганы, өзу-чурумну дүжүрерин оралдашкан. Ынчангаш Котонуга ужуражыышкынның киржикчилери Бенинниң улузу-биле эп-сеткилди каттыштырарынче кыйгыыг салганы таварылга эвестир. Расистерниң болгаш оларның барыын талакы камгалакчыларының Зимбабве улузунга хөөзүн хамаарышпас чоруктуг төгөөр дээр оралдажыышкынна-рын сессия база буруу шапкан болгаш оон чөптүг демиселин, а ол ыңкаш Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Намибияның патриоттарының демиселин деткээн.

Азияның болгаш Африканың 40 ажыг чурттарының хөй-ниитизинин төлөөлекчилери ол диптерниң база национал хосталгалыг болгаш револючу шимчээшкиннерниң дүрүм өзүгаар эвилелчилери—социалистиг чурттарның улустарының ажыл-чорудулгазының, хөлелиишкиннерниң чангыс эптиг болурунун эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Азияның, Африканың, Латин Американың улустарын, социалистиг күрүнелерни болгаш капиталистиг чурттарда депшилгелиг болуктерни каттыштырган улам-на калбак антиимпериалистиг фронтуну тургузарынче чүткүл салыр ужурлуг бис деп, Бенинниң Улусчу революция партиязының ТК-зының даргазы, Бенин Улус Республиканың президентизи М. Кереку медеглээн. Америк империализмниң болгаш делегей сионизминин араб улустарның чангыс эвин чырылдырарынче база социалистиг күрүнелер-биле оларның харылзааларын баксырадырынче угланган сүлчээзин сессияның киржикчилери буруу шапкан.

Документиде айтып турарын өзүгаар алырга, «Кижи-төрелгетенниң револючу, депшилгелиг хөгжүлдезинге чаа үе-чаданың эгезин—национал-хосталгалыг революцияларның, дарлаадан болгаш молчугделдеп хостуг чаа делегей тургузуушкунунун үе-чаданың эгезин айыткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнун дугайында» тускай резолюцияны Азия болгаш Африка чурттарының улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының президиуму чангыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

Сессияга санал берген кижи бүрүзүнүн чугаазынга Октябрь болгаш оон өңдүр улуг баштынчызы В. И. Ленин дугайында, Совет Эвилелиниң антиимпериалистиг идепкейлиг политиказының болгаш улустарның хосталгазынга оон шылгарангай салыышкынының дугайында сөстер чангыланып турган.

Тайбын, демократия болгаш социал депшилге дээш демиселге Азия болгаш Африка чурттарының улустарының ямы-бүрү кезектерин мобилизастап турар эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкиннинин амыдыралы аргалыын болган ат-алдарлыын Котонуга болган сессия чырыткылаңдыр көргүскен.

(СЭТА).

Чурттап турар чериниң аайы-биле

СОЛУН БОЛГАШ ТААРЫМЧАЛЫГ

Хову-Аксылың сес чыл школазы районнуң школачыларының техниктиг чогаадылгазының делгелгезинге бирги черни алган. Анаа күш-культура башкызы Федор Михайлович Малютинниң киргеи үлүү улут. Оон удуртканы «Бойдустуң хуулгазыныары» деп уран шеверлер бөлгүмүнүң кылыглары хөй болгаш аажок солун. Болгүмде хаара туттунган өреникчилер-даа хөй, оларның ажылдап турары-даа сундулуг.

Федор Михайловичиниң өреникчилери-биле кады аргаже кирип бар чоруурун бо-ла көрүп болур.

Ол баргаш олар янзы-бүрү дүрзү-хевирлерге дөмей дазылдарны, будуктарны, ыяштарның уруларын дилеп, бойдустуң чараш-каазын магадап, анаа ынак болурунуң, камгалап-кадагалаарының чугулазын медереп билип ап турарлар. А оортан чанып келгенде оларның ажылы эндерлир—черлик чодур дазылдардан, будуктардан чараш-каас, чайынаан кандыг хевир үнмес дээр: дириг амытаннар, машина-техника дээш, аяк-савз, от-сепке чедир.

Федор Михайлович уругларыңа кижизидилгези, оларның төлептиг кижилер болуру дээш кызымак чүткүлдүг ажылдап чоруурларның бирээзи. Кандыг-бир чылдагаан-биле хайгаарал чок арткан, кижизидилгезинче кичээнгей салдынмайн баргаш будалып, тоянчылап эгелээн элээди оолларны бөлгүмүнге, спортчу секциларынче хаара туду, багай салдардан оон хооруп алгаш барганының чижектери ховаар эвес. Юрий Артемьевтиң таарымча чок байдалдарлыг ог-бүледе чурттап турарын башкы эскергеш, кудумчу кезиир чоруунда спортче хандыкшыдып, эки салдарны чедиргек. Артемьев сес классты доозуп тура школаның шыырак спортчузу апарган. Ол ам шергде. Бак салдардан чарын каач башкызынче өөрүшкүлүг чагааларны бижип турар.

Чурттап, өөрепип турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын, уругларын хостуг үеэин чөп организастаанының эки талаларын Хову-Аксы суурдан хөйнү тып ап болур бис. Суур Советинин депутаты, «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехинин механиги А. С. Волковка баштаткан назы четпээннериң херектериниң талазы-биле доктаамал комиссия идепкейлиг ажылдап турар. Ортумак болгаш сес чыл школаларында чуруму багай, өөредилгезиннче кошкак өреникчилер-биле тус-туста чугаалажып, оларның ада-иезин комиссияның хуралынга келдирип, сүмелерни берип, а ол ышкаш кижизидилгези кошкаарнарның бажыңнарынче рейдилерни кылып, шефке ап турар. Автотранспорт бүдүрүлгезинде слесарь Артемьевтиң уругларының чурттап турарын хынап көрген. Бүдүрүлге чери школа-биле демилежип тургаш, ол уругларны өөренирингe чогуур байдалды тургускан.

Назы четпээннериң арезынга кижизидилге ажылдарын чорудар талазы-биле «Сибирь ЦМА» трестиң Хову-Аксында монтажсептелге участогу элээн көскү ажылдарны кылган. Оон начальники Юрий Маркович Яковлев боду баштааш, оларда ажылдап турар назы четпээн 9 оолдарже чогуур кичээнгейни салган. Бүдүрүлгеге келген бичии оолдарны күш-ажылдың чуруму-биле, айыл чок чоруктуң техниказы-биле таныштырып, 3—4 ай чедир өөреникчи кылдыр хүлээп ап, аныяк ажылчын оолду бүдүрүлгениң мурнакчызы ажылчынга дагдыдырып турар. Техниктиг өөредилге неделяда бир катап болур. Бир чыл чедир өөреникчи болуп келген оолдарны шылгааш, ажылчын разрядты бээр. Назы четпээннер Рыжков, Логинов, Захаренко, Яковлев оларны электрик, слесарьга өөреникчилер кылдыр хүлээп албышаан, ажылчын аныяктарның кежээки школазының 11-ги клазынга ыяап-ла өөренирин чедип алган. Бо участокта колдуунда оолдарны ап турар. Оларны назы четпээннер-биле ажылдаар комиссияның тускай бижиниби-биле хүлээп алыр.

Школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарының чедишкининг болурунга улуг дузаны милиция салбырының уругларөрээлинин инспектору Нина Канчыр-ооловна Монгуш болгаш өске-даа хөй-ниитичилер чедирип келген. Оолдарының чуруму багай Мартыкмаа болгаш Оюн чергелиг адаанелер-биле, оларның оолдары Сашэ, Дима, Гена, Женя-биле чугаалажып, чогуур хемчеглерни ап турар.

Уругларны-биле школадан дашкаар кижизидилге ажылын чорудар талазы-биле «Металлург» Культура ордузунуң бөлгүмнери дээштиг ажылдап турар. «Школачы чылдар» деп ыры-хөгжүм ансамблинде, танцы бөлгүмүнде, авиамодельчилер дээш өске-даа бөлгүмнерде ниитизи-биле ийи чүс уругларны хаара туттунган.

Бо ышкаш янзы-бүрү, хөй талалыг ажылдарның ачызында Хову-Аксының уругларны ороэлинде бүрүткеткен уругларны эвээжээп.

О. КОРОДА.

ТЮМЕНЬ ОБЛАСТЬ. Ленин орденниг Главтюменьгеологияның хөй муң кижилиг колдективи чурттуң минерал-чигэт базазының хөгжүдеринге, оон энергетиктиг күчүзүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киргген. Барыын Сибирьниң соңгу талазында девискээрлерге геологтар шинчилел ажылдарын эгелээнден бээр нефтинин, газ конденсадының, бойдус газының бар 153 черлерни ажытган. Анаа нефть—газ тыныжының улуг комплексизин тургускан. Чер иштиниң шинчилекчилери онгу беш чыдын онаалдаларын чедишкининг күүсеттиишаан, боттарының берге ажылын үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: нефть дилекчилериниң тайгада оруктарында.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.

Аравыска ындыглар турбазын

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

1977 чылдың март 12-де № 59 «Шын» солунга А. Ооржактың «Аравыска турбас ужурлуг» деп аге-биле парлаттынган материалын помчааш, анаа хамаарыштыр бодумнуң бодалымны бижикседим.

Бистиң калбак делгем чуртувуста күш-ажыл кылып шылаар-ла кижи болдуңу мергежилиниң аайы-биле бүдүрүлге черлериниң янзы-бүрү адырларында, күш-ажылчы коллективтерде ажылдан турар. Тараажының, саанчының, эмчиниң, башкының, инженерниң — черле кандыг-даа ажыл бисте хүндүткелдиг болгаш үнелиг.

Шынап-ла күш-ажыл кижини каастаар дээри-ле шын. Үлегерлиг ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. күш-ажылы-биле алдаржып, макталып чоруурлар кайы ковей. Бодунуң кылып турар ажыл-хөрөөниң өзулуг-ла эвлери, мастерлери болу берген «алдын» холдуг күш-ажылдың шолбаннарынга чоргаарланып, оларны алгап-ырлап турарывыс-даа анаа эвес. Күш-ажылчы кижи бүрүзүнүң кылып турар ажылының түнелиниде бистиң чуртувустуң экономиказының сайыралы, чуртталгавыстың чаагай чоруу улуг хамааржыр дээрэи билдингир.

Ындыг-даа болза ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, өске кижилериң күжү, азыралы-биле чурттаксаар, «чиик» амыдырал болаар ийи-чаңгыс кижилерни чок деп болбас. Оларның арезында хыл дээн чалыы, ажылдаза тудунгур, шыдалгыр аныяктар-даа бар. Күш-ажылдың ажыы, оон үнезин билбейн, чамдык кижилерниң арагаже сундугуп, оон-биле эптежип чоруурлу хомудаанчыг.

Анаа хамаарыштыр бодумнуң бодалдарымны бижикседим. Бистиң чоогуруста чаа Шагаан-Арыг тудуу бар болгай. Анаа ажылчын күш бо хүнперде ам-даа чедишпейн турар. Кылган ажылы-даа чок, хоорай, суурлар кезип, арагалап чоруп турбайн, маңаа-даа кээп, бодунуң үлүүн киирип ажылдаза. Үгле анаа эвес ажылчын күш хереглеп турар өске-даа бүдүрүлге черлери бар-ла болгай. А чамдык аныяктар ажылга киирип алгаш, ара каапкаш, үне бээр боор-дур. Анаа таарышпастыр мен, мээң кылыр ажылым эвес-тир дээн бодалы-биле «сеткилинге тааржыр» ажыл дилеп чоруп бээр. Оон кедерезе, ара будалып, азырадыкчы хөөнче кирип, «чиик» амыдыралче шилчиир.

Ажыл хүнүнде безин магазиннер чапындан ыравас, эрткен-дүшкен кижилерже шорлуп, ол-бо үүве чугаалаан турар аныяктарны Шагаан-Арыга бо-ла көрүп болур. Ажыл шагында канчан эзирик турар улус боор деп кижи бодай бээр. Шак мындыг кижилерни туткаш, иштики херектер органнарынга, эргечагырга черлеринге аппарып чугаалажыр болза, оларның арезында доктаамал ажыл чок, чер кезип, үгле арагалап, маңгысталчак амыдыралбиле чурттап чоруурлар-даа бар боон чадавас.

Колхоз, совхозтарга чымыштыг ажыл — часкы хову ажылы ам эгелээр болгай. Анаа база ажылчын күш негеттинер, ынчангаа ажыл чок, «анаа олуруп» турар кижилерни олче хаара тутса деп бодаар-дыр мен. Хөй-ниити организациялары чурттакчы чон-биле бир демниг ажылдап турган, ардагаар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас кижилер-биле демиселди күштелдирип, ажылга хаара тудуп, амыдыралдың арыг оруунче киирери чугула.

М. САТ.

СОНУРГАКТАРГА

МИКРОСКОПТУҢ «НАМДАРЫ»

Микроскопту чогаадып алган үеден соңгаар кижиниң караа 50 муң катап көскү, хензиг азы кедергей ыракта безин үүвени көрүптер апарган. Оптиктиг турган шилдериниң болгаш электроннуг херекселлериниң дузазы-биле кижиниң көөр аргазын «сайзырадгайжылып» келген төөгүзүнүң дугайын Киевтиң медицина институдунуң микроскоптар коллекциязы тодаргай херечилел турар. XVI чүс чылда эң баштай чогаадып кылган микроскоптарны болгаш амгы үениң электроннуг чүс хире приборларын ында делген көргүскен.

Бурунгу шагның эрги микросковунуң ажылдан турар хоолга майны болгаш А. Левенгуктуң элээн чаа прибору ол коллекцияда база бар. Голландияның бир эртемденниң ажыглааны үүве улгаттырар бичии шилдер улгаттыр көөрүнүң кызыгаар хемчээлии 250—300 катап алгыткан. Петербургка шаанда ажылдап турган мастерскаяның майык хевири база бар. Ол дээрге, үүве улгаттыр көөр шил хоюглаар эң баштайгы мастерская турган. Туран шили кылыр ындыг мастерскаяга алдарлыг орус механик И. П. Кулибин ажылдап чораан. XVIII чүс чылдың төнчүзүнде чогаатган бир микроскоп көрүкчүлериниң улуг сонуургалын болдуруп турар. Оон дузазы-биле шинчилеп турар үүвени экранга улгаттыр база көрүп болур. Сураглыг физика эртемдени академик Л. А. Лебедевтиң лабораториязынга чогаатган эң баштайгы электроннуг совет микроскоптуң майык хевирин коллекцияның бир салбырында делген салган. Ол микроскоптуң дузазы-биле шинчилеп турар үүвени 10 муң катап улгаттыр көөр аргалыг болган. А оон чанында—Ада-чурттуң эң чаа электроннуг приборларының бирээзин делгээн.

Солун болгаш анаа эвес ол музейни ССРЭ-ниң Медицина эртемниериниң академиязының корреспондент кежигүнү Н. И. Зазыбининиң эгелекчи саналын ёзугаар организастап тургускан. Дириг организмниериң парын кезектериниң дугайында эртемни өөренип турар бирги курсчуларга өөредилге лабораториязы кылдыр ук музейде делгээн үүлдерни ажыглан турар.

В. КИНДРАС, А. МОИСЕЕВА.

ДАШ КЫЛДЫР ХУУЛГАН ЫЯШ

Кызыл-Кумнуң элеазиниг оон ховузунуң төвүнде Кульджуктаунуң даглыг чериндан даш кылдыр бүде берген ыяш бузундузун эртемденнер тып алган. Сарыгзымаар-куу өөнүг ол дашты шинчилеп көрген түнелиди дыка солун болган: ол даш шаандакы шагда пальма деп ногаан бүрүлүг ыяштың кезии болуп турар.

Даш кылдыр хуула берген ыяш тывылган чериниң агаар-бойдузу миллион чылдар бурунгаар ызыг болгаш амгы Соңгу база Төп Американың агаарынга дөмейзимээр турганын Узбекистанның эртемнер академиязының эртемденнериниң тып алган ол солун үүлү херечилел турар. Ликвидамбар дээр уксаанның шак ындыг пальма ыяштары амгы үеде Американың соңгу база төп кезээнде, Японияның ортулуктарында, Чоокку Чөөн чүктүң далай куржаанда бар боон турар. А шык черден үнер ол ыяштың эрте-бурунгу баштайгылары Ортаа Азияның амгы элезиниг эвин черинге үнүп турганын эртемденнер бадыткаан.

Кызыл-Кумнуң чугайлыг болгаш даштыг дөң черлериниң тывылган ыяш артынчыларын база бүрүлер изин эртемденнер шинчилеп көрбүшаан, ыяш үүштериниң биллинмес чеди хевирлерин тыпканнар.

Бурунгу шагның ындыг ыяш үүштериниң муң ажыг артынчыларын ботаника институдуда делгеп көргүскен.

А. БАРАНОВ.

НЕКРАСОВТУҢ ШКОЛАЗЫН КАТАП ТУРГУСКАН

Чудовта Некрасовтуң школазын катап тургузары доозулган. Сураглыг орус чогаалчы Н. А. Некрасов амыдыралының сөөлгү чылдарында Чудовка ыштанып турган болгаш тараачыннар уругларынга школа туттуруп бээрин шинтпирлээн. Ынчалзажок школа организастап четтикпейн, ол мөчүп калган. Н. А. Некрасовтуң күзелин оон херээжен дунмазы А. Л. Буткевич ол үеним сураглыг юризи А. Ф. Конинин дузазыбиле боттандырган.

Школа ажыдарынга бажың 82 десятина (1 десятина—1,09 гектар) чер болгаш дөрт муң беш чүс рубль белен деп, олар Новгородтуң тус чер эрге-чагыргазынга ынчаарда дыннатканнар.

Некрасов аттыг көдээ школа 1892 чылда ажылдан эгелээн. Ындыг болза-даа, эрге-чагырга чери ол школаны деткиринде херек кырында ойталаан болгаш ол 1906 чылда хагдынган.

Ол үеним чуруктарын ёзугаар Некрасовтуң школазын катап кылып турганын болгаш оны ам уругларны библиотеказы кылдыр ажыглап эгелээн.

В. ЧЕРНЯЕВ.

ХУУЛГААЗЫН САДТЫҢ ЭЭЗИ

Грузия чурттуг Михаил Мамулашвили чечек тарып өсүрер сураглыг кижи чораан. Эрткен чүс чылдың төнчүзүнде ол Мцхетага сад кылып, анаа янзы-бүрү чечектерни болгаш үүштерни тарып олурткан турган. Оон уруу Пелагея Мамулашвили чылыг черга үнер кактус дээр ховар чадаң ыяшты ол садта олуртуп тараан. Кактус кажан чечектели бергенде оон чаражы, чыдыныг чаагайын улус магадаар. Мцхетада садтың девискээринде амгы үеде янзы-бүрү чечектерни 1200 сорттары болгаш хевирлери бар. Оларны делегейниң бүгү чер болганындан эккеп тараан.

Ол чечек үүштер садының онзагай хуулгаазын үүлү—оон бүгү байдалының уран-чечен чурумалдыы. Кургаткан будуктуулер, даштарның бузундулары, ыяш төвүрөөзи, оң-базын чечектер грузин улустуң тоолдарында болгаш амыдыралында үүлдерни көргүзүп, херечилеп турар.

Хуулгаазын сад ээзиниң кылыр ажылы-ла хөй. Онзагай чараш садты ол ажаавышаан, хөй санныг аалчыларны— туристерни, экскурсия киржикчилерни хүлээп ап турар. Пелагея Мамулашвили болза, Грузин ССРниң уран үүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы М. Мамулашвили аттыг шаңналдың жюри дургазы. Ол шаңналды хоорайның эң дээре садынга чыл бүрүде тыпсып турар.

Р. АХПАТЕЛОВ.

БУРУНГУ ШАГНЫҢ УРУГЛАР ОЙНААРАКТАРЫ

Эрте-бурунгу шагның Мерв хоорайның эң шевер кижилериниң чурттап турган кварталынга археологтар черни казып, шинчилел кылгаш, XII чүс чылдың янзы-бүрү эдилел үүлүдерин, сава аймаан, ойнаарактарны, малгаштан кылган дириг амытаннар болгаш кижи хевирин тыпканнар. Бурунгу шагның мастерскаяларының бирээзинге хөй санныг доңгалар болгаш аяктар чыткан.

Ойнаарактар арезында янзы-бүрү сава болгаш өске-даа үүлдерни хептен кылыр майыктарның бичии хоолгалары бар болган. Ол майыктарны устывыш аргазынга бичии уругларны өөредип, оларның күш-ажыл кижизидилгезинге ажыглап турган деп, эртемденнер санап турар.

Б. МИРТОВ.
СЭТА-ның корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Зацепиннерниң ог-бүлези». Уран-чечен телефильм. 2-ги серилзы.
11.40—«Бистиң намдарывыс. 1938 чыл».

КЫЗЫЛДАН

12.40—«Паганиниин агартканы». Телешки. 2-ги серилзы.
13.35—16.00—Чапсар.

МОСКВАДАН

16.00—Делегейниң кадыкшылга хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: «ССРЭ-де кадык камгалалы», «Кадык болунар».
16.45—«Орус чугаа».
17.30—«Шыдыраа школазы». Разрядтыглар клазы. «Эндишиль».
18.00—«Экран оңнуктерин чыып турар». ССРЭ — БУР.
18.45—«Бөгүн — Делегейниң кадыкшылга хүнү». Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова эрттирер.

КЫЗЫЛДАН

19.15—«Хензигбей». Уругларга дамчыдылга.
19.35—Мультфильм.
19.45—Телемедээлер.
19.55—«Делегейниң кадыкшылга хүнү». Эмчиниң беседазы.
20.05—«СЭКП-ниң XXV съездизиниң шинтпирлерин—амыдыралга». Дамчыдылга.
20.35—Телемедээлер.
20.50—Чарладдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.00—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Күш-ажылды организастаарынга амгы негелделер». Дамчыдылганга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралаңчызы С. С. Новожилов киржир.
21.30—«Төп телевидениениң экранында бир-ле дугаарында», «Сеткилчуректиң херектери». Уран-чечен фильм.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—00.55 —«Документалдыг экран». Шүлүкчү Р. Рождественский эрттирер.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхозтуң «Челээш» агитбригадазы Арыг-Үзүү суурнуң Культура бажыныңга концерт көргүскен. Агитбригаданың составында колхоз бүдүрүлгезинин янзы-бүрү адырларында ажылдап турар аныяк кадарчылар, тудугжудар, механизаторлар, кодээ интеллигенция кирип турар.

Улуг Октябрьның 60 чылынга тураскаатган литературамузыкалыг композиция солун. Ыры, танцы болгаш шоодутулуг көргүзүглерни, шииден үаулыңу көрүкчүлер сонуургаан.

«Челээштин» концерттери районнуң өске-даа суурларынга эрткилээн.

В. АНАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

* * *

Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук Мугур-Аксы суурнуң чурттакчылары-биле солун ужуражыышкынны эрттиргеи. «Дерсу Узала» деп книга ойнаанын, делегейниң ангы-ангы чурттарынга көрүкчүлер-биле ужуражын чораанын чугаалавышаан, кинокадрларны көргүзүп, артист боду тайылбырлап турду. Хоочун артизинистиң уран талантызын магадап, анаа чаагай күзээшкиннерни бараалгаттывыс.

М. ХЕРТЕК.
Мөнгүн-Тайга район.

* * *

Сценага көргүскен концерттерниң программазында кол тема—Октябрь, аас-кежиктиг амыдырал, хөгжүлде-сайзырал. Эрткен көрүүлделерге бодаарга жанр талазы-биле ангы-ангы көргүзүглер эвбээн. Ылангыя хөй кижи составтыг сыгыт ансамбли, акробатика, ойнаарактар-биле көргүзүг онзагай. Мөнгүн-Тайганың школачыларының бот-тывыңгыр уран чүүл көрүлдези ниитизи-биле солун эрткен.

Х. МАНДАН-ООЛ.

Алгаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республиканга бодгаш Кызылга көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Янзы-бүрү чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы бөрүн районнарга 1—6 градус чылыг болур, өскелериниг 0—5 градус соор. Кызылга 1—3 градус чылыг.

Автооруктарның көстүрү эки.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ЭЖИМ ДУГАЙЫНДА

Өвүр чурттуг мен. Хандагайты суурда чурттакчы чоннуң саны ындыг кончуг хөй эвес, ынчангаш кижилер бот-боттары шаандан бээр кончуг таныжар. Ол хөй санныг таныштарымның арезында 62 харлыг, шыдыраачы Седен Ооржак ирейнин ог-бүлезинге онзагай чоок кижи мен.

Бо ог-бүленин улуг-даа, бичии-даа кежигүннери шыдыраа ойнаан, бот-боттарынга дузалашкан, айтыш беришкен, чаа-чаа көөштерни бир демниг дилээн турар улус. Оларның арезында Кызыл-оол өскелериниден онзаланыр. Ол бичиизинден тура кымга-даа белен уттурбас, акыларын, дунмаларын, ол хамаан чок кирип келген аалчызын безин чамдыкта арнын кызыдыр удуптар турган кижи үүве.

Ye бодунуң тавы-биле эртип-ле турган. Кызыл-оол-даа өзүп, оон шыдыраага мергежили хүн келген тудум бедип орган. Оон шыдыраага сонуургалдыы, мерген көөштер кылыры өвүрге сурагжып, харын-даа 1964—65 чылдарда Кызылга болган шыдыраа маргылдаазынга киришкеш, республиканың школачыларының арезынга безин чемпионнаан.

Ол алдар-атка сорук кирген Кызыл-оол Ооржактың шыдыраа спортунга типилелгелери чыл келген тудум көвүдээн. 1966, 1970, 1976 чылдарда «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң чемпиону болуп келген. Ол ышкаш 1976 чылда республика чемпиону. Бо чылын база ол адынга төлептиг болуп, ниитилелдиң шыдыраачыларының арезынга тергиидээн. Совет Армияның хүрээлениинге шериг хүлээлгезин эрттирип тургаш, бирги разрядтың нормазын күүсеткен.

К. Ооржак үгле дуржулгалыг шыдыраачы эвес, ол даанган ажылынга ээ-харыысалгалыг, хөй-ниитичи, эш-өөрүнге эптиг-ээлдек ажылдакчыларның бирээзи. Ол өвүрнүң райкүүсомунда статистика инспекциянның начальники. Үш уругнуң адазы.

Кызыл-оол Седенович шыдыраа маргылдааларынга киржиринден аңгыда, ол талазыбиле лекция, беседаны чон өртузунга докладамал кылыы, шыдыраа оюнунга сонуургактарны хаара тудар, оларга дузалаар, деткиир талазы-биле эвээш эвес ажылдарны соөлгү чылдарда чоруткан. Оон ачызында өвүрнүң школачыларында болгаш аныяктарында шыдыраага хандыкшылдыгларның саны улам көвүдеп орар.

М. МАДОН,
шыдыраачы.

Зона маргылдаазы

РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң организастааны Сибирь зоназының волейбол маргылдаазы Иркутск области Усолье-Сибирск хоорайга болуп эрткен. Анаа Кемеровонуң, Новосибирскинин, Томскинин, Омскинин, Тюменьнин, Иркутскинин, Тываның, Алтайның болгаш Красноярскинин 14—15 харлыг оолдар болгаш уругларының командалары киришкен.

Маргылдаанның түнелиниде бирги черни Иркутскиниң командазы алган. Бо улуг зона маргылдаазынга Тываның волейболистери киришкеш, багай эвес ойнап, дөрткү черни эзлээн. Чадаананың уругларының спорт школазының аныяк спортчулары аңаа киржип чораан. Оларны школаның директору, тренер Михаил Монгуш багай эвес белгеткээн.

О. ДАРЫМА.

План тургустунган

Республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шыдыраа федерациязының чылчеглиг хуралынга бо чылын ыыр ажылдарының планын бадылаан. Чоокку үеде ниитилелдиң бирги черн дээш эр болгаш херээжен улустарның аразынга шыдыраа маргылдаазы болур. Ол Кызылга апрель 9-та эгелээр. Ону кижи бүрүзү ойнаар система ёзугаар эрттирер. Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксыдан кээп ойнаар кижилериң саны ковдээр.

Бо айның төнчүзүнде Россияның «Спартак» ниитилелиниң бирги черн дээш Абаканның шыдыраачылары-биле ойнаар.

«Спартак» спорт ниитилели биле «Тувинская правда» солунуң эрттиргени ийи көштүг бодалгалар тургузарының конкурузунуң түнелин бадылаан. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң эң-не шыырак композиторлары аңаа киришкен. В. Кудиновтуң (Кызыл) бодалгазы ийиги черни эзлээн.

Н. ШИШИГИН,
«Спартак» спорт ниитилелиниң шыдыраа федерациязының кежигүнү.

Эмчиниң сүмези

ОРГАНИЗМНИ ДАДЫКТЫРАР

Организмни дадыктырар мергежилгелерни азы белеткелди доктаамал кылырга кончуг ажыктыг, кижиниң ажылдаар арга-шинээн ол бедидер.

Дадыгыышкынны бичe чажындан эгелээри чугула. Ону уругнуң төп нерви системазының өзүлдезинге дүүштүр чоорту чорудар. Ол ышкаш оон үзүктелиишкин чок доктаамал болурун кичээнгейге алыр херек. Узун хуусаалыг үзүктелиишкинни болдурбас. Бо болза чүгле бичии кижилерге эвес, өске-даа назынның бүгү бөлүктеринге дөмей хамааржыр.

Уругларның организмин дадыктырары кончуг ажыктыг, оларның аарып-аржыырын эвээжедир, организмин быжыглаар.

Улуг кижилерниң организмин дадыктырарының системазынга хүннүң-не эртен ыылыр күш-культура мергежиилелери болгаш спорт кичээлдери болур. Ону агаарладып каан өрээлге азы даштыгаа кылыр. Хүннүң-не белинге чедир чунары, аскын, боостаазын, чаяры, удуурда будун соок суг-биле чууру, чайгы үеде сугга доктаамал эштири, хүн херелдеринге дөгелеиири, агаарладып каан өрээлге удуурду организмге ажыктыг.

Кижиниң амыдыралының чогаадыкчы идепкейин узадырында бичезинде болгаш аныяанда чедип алган организм дадыктырарының чаңчылдары улуг рольдуг. Дадыгыышкын кижиниң күжүн көвүдедип, быжыглаар, туруштуг чорукка кижизидер.

Албан-хаакчыларга болгаш өске-даа угаан ажылы кылыр кижилерге шимчээшкининг яҗы-бүрү мергежилгелерни кылыры кончуг ажыктыг. Кижиниң төп нерви системазынга күш-культура мергежилгелери улуг салдарны чедирер, оон бүгү организмче дамчыыр. Оон түнелинде хан эргилдезин, тынышты, чем хуулдурулгазын экижидер. Күш-культура дыка хөй эмнерни солуп болур.

Күш-культура мергежилгелерин кылбас болгаш шимчеңгир болур чорукту сагыыс болза, үр чылдарда чурттаар дээш демиселди чорудары болдунмас. Күш-культура болза аарыгларны болгаш эрте кырыыр чорукту болдурбазының кайгамчыктыг үүлдериниң бирээзи болур.

А. ДЕРВОЕДОВА.

С. Феоктистовтуң «БАЛЫКЧЫЛАР» деп фотоэтюду.

КИНО

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спартак» 16.05, «Сеткил-сагыш» (2 серилзыт) 10.55, 13.30, 17.55, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Санниковтуң чери» 10.00, 11.50, 15.30, 17.20, «Булуттар ыдында дээр» 13.40, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм чок чорук» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Халванның амданы» 15.00, «Фанфан-Тюльпан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралаңчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариаттың, 2-23-35, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 148.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле эргеделиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—00513